

MAGYAROSODÁS

ÉS

MAGYAROSÍTÁS.

KÜLÖNÖS TEKINTETTEL VAROSAINKRA.

ÍRTA

BEKSICS GUSZTÁV.

BUDAPEST.

AZ ATHENAEUM R. TÁRSULAT KIADÁSA.

1883.

Budapest, 1883. Az Athenäum. társ. Könyvnyomdája.

ELŐSZÓ.

Jelen kis tanulmányomban a magyarosodásnak fél század alatt elért eredményeit veszi az olvasó. Ez eredményekre, különösen városaink nemzetiségi viszonyaira támaszkodva, megkísértetem azon eszközök megjelölését, melyek segítségével a magyarosítás nagy nemzeti munkája keresztülvihető.

A jelenlegi viszonyok, melyek további fejlődésének folyamában talán ismét nehéz próbát lesz kénytelen állni a magyar faj, bizonyára nem alkalmasak az optimizmus ápolására. En azonban komoly, szinte változhatlan tényezőkkel számoltam, melyek a különböző századokban mindig azonos eredményeket hoztak létre, melyeket tehát pillanatnyi ellenhatások meg nem semmisíthetnek.

Tanulmányomnak a magyarosodás fél százados múltjára vonatkozó része megjelent már a »Nemzet« hasábjain. Az ó- és középkor nemzetiségi viszonyaira és a városok nyelvfentartó szerepére vonatkozó történeti fejtegetés azonban, mely amannak alapját ké-

pezi, s melynek végeredményeit csak alkalmaztam a magyar viszonyokra, jelen munkám keretében most először lát napvilágot.

Lesznek, akik nem fognak velem egyetérteni; de aligha csalódom, mikor felteszem, hogy még a kételkedők is többnek fogják tartani fejtegetéseim végső következtetéseit pusztá jámbor óhajtasnál.

Budapest, szeptember elején, 1883.

B. G.

I.

Magyarosodik-e az ország? Ha igen: mily ez élt tűzzünk ki a magyarosítás elé? Azt-e, hogy a politikai és geographiai Magyarország határaival egybe essék a grammatikai Magyarország határa? Vagy pedig csak a magyar faj megerősítésére szorítkozunk, s vágyunk csak annyira terjedjen, hogy minden állami és társadalmi tényező magyar legyen Magyarországon. Magyar legyen — amint túlnyomó részben már is magyar — az értelmiség, az irodalom, a tudomány, a vagyon. A mi fényes kiemelkedik a nemzetiségek sötét tömegéből, arra mind a magyar genius vesse sugarát. Magyar legyen az ipar, kereskedelem, magyar a művelt társaságok nyelve az ország minden pontján.

A nyers tömegek magyarosításáról ellenben lemondjunk. Holt massák maradjanak azok, melyek setét foltokat képeznek Magyarországnak kultúrai térképén. Anyagot, mely nem vezeti a magyar műveltség villamos áramlatát. Gráfot, melyen nem törhet keresztül a magyarosítás.

Valóban még azok is. kik a magyarosításban elmennek egész a chauvinismusig. s nem riadnak vissza — mint visszariadok én — az erőszakos eszközöktől, a nemzetiségek nagy tömegét elveszettnek tartják a magyar ügyre nézve. Azon tömegeket, melyek tömör egészet képeznek, nagy területeket

foglalnak el, s nemcsak szigetet, hanem valóságos kontinenst képeznek — ha szabad így szólni — a magyar nyelv »tengerében.«

E felfogás szerint, melyhez kitűnő barátom Grünwald Béla is hozzájárulni látszik, a magyarosítás keresztülvihető azon 30 törvényhatóságban, ahol a magyar elem abszolút többséget képez. Egészen beolvasztható (a beolvasztás értelmét a magyar nyelv teljes és általános elsajátításában keresvén) a németség is, mely Magyarországon csak egyetlen törvényhatóságban, Mosonyban van többségben, (81,370 lakos közül 12 ezer 991 a magyar, 463 a tót, s 54 ezer 957 a német) másutt mindenütt, magában Erdélyben, a többi nemzetiségekhez képest, s kevés eltéréssel, — a magyarság irányában is kisebbségben van. 8 a szászok kivételével mindenütt szövetségese a német a magyar fajnak. Ellenben mindazon törvényhatóságok, melyekbenji tót, román stb. képez nagy többséget, sőt majdnem kizárólagos lakosságot, zárvonat emelkedik a magyarosítás előtt. Árva, Liptó, Nyitra, Trencsén, Turóc, Zólyom, a tót nyelv meghódíthatatlan birodalma. Az elsőben csak 355 magyar lakik, 75,901 tót, a másodikban 1438 magyar, 67,554 tót. a harmadikban 54,564 magyar, 263,644 tót, a negyedikben 2576 magyar, 222,786 tót. az ötödikben 1066 magyar, 33,951 tót, s végre a hatodikban 2669 magyar. 92,863 tót mellett. Sáros szintén a tót nyelv megvíthatatlannak látszó vára; 116 ezer tót özönli ott el a 4222 magyart.

A tótságtól el lehet venni Barsmegyét, ahol 41,848 magyar és 16,834 német áll szemben a 78,873 tóttal. Pozsonymegyét, ahol 108,918 magyar és 54,370 német nyomja nagy súlyával a 133,580 tótot. Zemplénmegyét, ahol 118,524 magyar és 12,971 német be fogja olvasztani a 101 ezer tótot. Ungban sem tarthatná magát a 37 ezer tót a 39 ezer magyar mellett. Abauj, Gömör, Borsod pedig már is túlnyomólag a magyar-

ságé. Szepesben a nagy tömegű német elem a tótság közepett a magyarság úttörője.

Még a chauvinismus számításai szerint is le kellene mondanunk így hét törvényhatóságnak megmagyarosításáról. Ezeket nem vehetjük el a tót grammatikától.

Hasonló gátakat emel Erdélyben, s a Maros-Tisza-Duna közén az oláhság. Alsó-Fehérmegye 135 ezer oláhhát be nem olvaszthatja a 25 ezer magyar. Hunyadmegye 217 ezer románja okvetlenül ellene áll a 12 ezer magyar magyarosító hatásának, Szolnok-Dobokamegye 146 ezer románjával szemben szintén tehetetlen a 31 ezer magyar. Krassó-Szörénymegye 289 ezer románja legyőzhetetlen akadályt gördít a magyarosítás írtjába, mert csak 7 ezer magyar áll vele szemben.

Ellenben elvehető a román grammatika birodalmától Aradmegye, hol 67 ezer magyar és 30 ezer német lakik 175 ezer román mellett. Temesmegye, hol 25 ezer magyar és 137 ezer német áll szemben 148 ezer oláhnak Erdélyben megnyerhető a magyar nyelvnek Kolozsmegye, Kis-Küküllő. Nagy-Küküllő, Maros-Torda s Torda-Aranyosmegye, hol a román lakosság mellett tekintélyes, vagy éppen egyenlő számú magyarság lakik.

A szerb és ruthén lakosság sehol sem képez oly tömeget, mely a magyar, va[ly] egyéb nyelv nyomásának állandóan ellenállhatni; Horvát-szerb van az országban (Horvátország nélkül) 605 ezer. De még Torontálmegyében is, ahol Bácsmegye kivételével legtömegesebben lakik együtt — 169 ezer — nagy kisebbséget képez a 78 ezer magyar 158 ezer német és 78 ezer román mellett, Bácsmegyében pedig a 177 ezer horvát-szerbet 234 ezer magyar és 162 ezer német özőnli körül.

A ruthénség a tiszáninneri és tiszántúli megyék területén ömlik szét, De csak egy törvényhatóságban, Marmaros-megyében alkot nagy tömeget. Az itt lakó 106 ezer orosz

azonban nem képez abszolút, csak relatív többséget a magyar, német és román lakosság felett. Másutt pedig többnyire nagy kisebbségben van.

A magyarosítás tehát a fennebbek szerint csak két nemzetiségnél, a tótnál és románnál ütköznék legyőzhetlen akadályba. A szerb, ruthén állandó akadályt nem képezhet, Annál kevésbé képezhetnek a még kisebb nemzetiségi töredékek.

A németség a magyar ügy szövetségese gyanánt tekintendő. Legnagyobb mértékben magyarosodik, s külön politikai törekvéseket nem ápol. A tapasztalat pedig azt mutatja, hogy a magyarsággal együtt szorítja a szerbeket és románokat. Sőt a román, szerb megmagyarosodásának processusa rendszerint az. hogy előbb lesz németté, azután magyarrá.

A legoptimistikusabb felfogás szerint tehát azon célét kellene kitűznünk magyarosítási törekvéseink elé, hogy a vegyes nyelvű vidékeket, hosszú fáradságos munka által hódítsuk meg a magyar nyelv számára. Ezekre koncentráljuk a magyar állam és társadalom erejét. Itt alkalmazzunk minden jogos eszközt a, magyar nyelv terjesztésére. A megvíhatlan pontokra ellenben ne pazaroljuk erőinket, Ne forgácsoljuk el hatalmunkat. A magyar nemzet assimiláló képességét a maga, helyén alkalmazzuk. A felszíható anyaggal hozzuk érintkezésbe, mert különben úgy jár, mint a gyomor, mely emészthetetlen étket vesz magába. Elromlik, s a további felvételre képtelen lesz.

Különben is elég magas a ezé!; megvalósítása kemény munkát ad fél, vagy akár egész századra, mely célzt a vegyes nyelvű törvényhatóságok megmagyarosítása képezi. Vagy tíz megye grammatikailag feladható, ha több mint negyvenben a magyar nyelv fog uralkodni.

És mi, a kik nem vágyunk chauvin-ek, az erőszakos

magyarosításnak hívei, komoly tényezőkkel számolunk: mi nem adunk fel semmit, nem mondunk le semmiről. Mi lehetségesnek tartjuk — természetesen kellő és bizonyára hosszú idő s kedvező politikai viszonyok feltétele mellett — a grammatikailag is egységes Magyarország létesítését.

Ha nem gyengítjük, inkább erősítjük a magyar társadalmat. Ha osztályharcokat nem provocalunk, melyek felidézendik a nemzetiségi harcokat. Ha a faj küzdelmeket, vallási viszálykodásokat nem erőszakoljuk fel.

És *akkor nem* láthatom kevésbé *fényes* világításban a jövőt, bár a távoli jövőt, mint azon német professzor, a ki az Augsburger Allgemeine Zeitung« hasábjain a múlt évben kifejtette, hogy a Kelet két népnek, a m a g y a r nak és a görögnek van nagy hivatása. A magyarnak, mely be fogja olvasztani nemzetiségeit és időközben felszaporodik 20 millióra. S a görögnek, mely relatíve legnagyobb nép a Balkán-félszigeten, s az angol liberálisok régi programjához képest, át fogja verni a török birodalom örökségét. Valóban, akkor lesz Magyarország ismét nagy és hatalmas, akkor fogja másodvirágzását, az elsőnél fényesebbet élni. ha, túlnyomó nagy részben beolvasztotta, nemzetiségeit. Akkor természetesen megszűnik a nemzetiségi kérdés. Válságos időkben sem dobhatják közénk a belső zavarok üszkét. Panszlavismus. daeo-romanismus lepattannak a túlnyomóan nyelvileg is egységes magyar nemzet vértjéről. Nem támadhat európai vihar, mely elsodorhatna bennünket.

A munkafelosztás elvét természetesen érvényesíteni akarom a magyarosítás művénuél is. Fokozatosan óhajtom, hogy előrevigyük a magyar nyelv zászlaját. Közvetlen cél gyanánt azt tekintem, hogy mindent, a mi állami és társadalmi tényező megmagyarosítsunk. Magyarrá, tegyük az intelligentiát, az ipart és kereskedelmet. E célra azonban előre veti fényét ama

másik cél. Ha megvalósítottuk azt, el fogjuk érni emezt. Ha az értelmiség, a vagyon, az ipar és kereskedelem magyar lesz a nemzetiségi vidékeken is. Ha ebben az országban a magyar szellem fog minden társadalmi funetiói végezni. Ha ez fog írni, szólni, oktatni, alkotni, s a társadalmi organizmus nagy gépezetének munkáját kizárólag ez fogja vezetni, a *célt* már megvalósítottuk. Gondolat, eszme nem lesz más ebben az országban, mint csak magyar gondolat, magyar eszme. Akkor nyugodtan várhatunk azon időre, mely egyszersmind a pigramassa felszívását meghozza. Hoszzú idő lesz; mert a nyers tömegek soká ellentállnak. mint kétezer év története mutatja. De ugyanezen történet mutatja azt is, hogy még a legnyers e b b és l e g á t h a l l a n a b b a k n a k l á t s z ó t ö m e g e k e t i s l a s s a n k i n t s z é t b o n t j a a f o l y t o n o s h a t á s. Az uralkodó grammatica. mely a c i v i l i ^ a t i ó z á s z-3aja a *hitt tör előre, ügy beszivárog abba, mint beszivárog* a nedvesség a legtömörebb szikla lukacsaiha is.

A *célt* tehát, a magyar politika, s a magyar civilisatio nevében, magasra kell kitűznünk.

Öntudatosan és tervszerűleg — d e m i n d e n e r ő s z a k n é l k ü l — kell e cél elérésére törekednünk.

Nagyszabású magyarosító politikát kell concipiálnunk.

De mert az erőszakos magyarosítást kizárom, sőt veszélyesnek tartom: mily eszközök állnak e politika rendelkezésére?

E kérdésre megkísérlem a részletes választ, a történelem s a statistica segélyével.

II.

A magyar nemzet helyzetét, a nemzetiségi eszme korszakában, aggasztónak, sokan kétségbeejtőnek tartják. Hogy ezer évig fenmaradtunk, a pessimisták ezt azon szerencsés körülménynek tulajdonítják, hogy a lefolyt ezerezer év nem ismerte a nemzetiségi kérdést. Vájjon igaz-e ez? Hogy e kérdésre válaszoljunk, a történelem lapjait kell forgatnunk.

Két ezerezer év története felettébb tanulságos ránk nézve. Nyelvek veszttek el, melyek uralkodtak a világon. Ujak támadtak, melyek meghódították a világot. Tehát ugyanazon eredményeket látjuk, melyek felé most törekednek a népeket mozgató titkos erők.

Es mégis közforgalmat nyert a tudományban és politikában azon elv, hogy a nemzetiségi eszme a modern kor találmánya. Az első nagy nemzeti mozgalom állítólag a német volt, s Franciaország ellen irányult. III. Napóleon szerepet adott neki a diplomáciában. Valójában Canning alkalmazta először a keleti kérdésben. De Románia. Olaszország, maga Németország úgy szerképeinek, mint ez eszme megvalósulásának első tényei. A nemzetiségi kérdés azonban, mint tan, egyenesen a francia forradalomban gyökerezik. Ez volt — mondják — a pandora-szelencze. melyből a nemzetiségi eszme zivatara kitört.

A szabadság és egyenlőség elvét ez a forradalom nemcsak az egyénre, de a népekre is alkalmazta, a kis nemzeteket egyenlőknek jelentette ki a nagyokkal.

Ez az elv áldások mellett átkokat is hordott méhében. Ledöntötte a feudális államot, szétörte a föld és az egyén bilincseit. Új társadalmat teremtett a szabadság és egyenlőség alapján. De egyszersmind a viszályok, népi háborúk új magvait vetette el a nemzetek közt. vallásháborúk helyére „a nemzetiségi eszme nevében vívott harcokat tette. Ledöntötte a történeti államot, hogy helyére a nemzetiségi államot tegye. A nemzetiségi eszme éles kard gyanánt dobatott a népek közé. Új rugójává lett a modern kor mozgalmainak. Grátlólag lépett tel az emberiség egyetemes fejlődése előtt. S ezt éppen azon korban tette volna, akkor vert volna ékeket a nemzetek közé, midőn a modern találmányok megszüntetik a népeknek egymástól való elzárkózását, legyőzik a távolságot, a gyors forgalom, óriási nemzetközi érintkezés által a népeket szinte elvegyítik. Akkor tette volna ezt a nemzetiségi eszme, mikor a szokások, erkölcsi fogalmak az egyenlősítés felé sietnek, a népek elűtő sajátosságai tünedezni kezdenek: mikor egy közös nemzetiség van alakulóban a földgömb minden polgáriasodó pontján: az *europaismus*; s mikor a civilizáció közös ügye solidaritást teremtett a népek közt, s e solidaritás kifejezést kezd nyerni egy most szervezkedő tudományban: a nemzetközi jogban, mely szükséges folyamánya a nemzetek közt mindinkább szorosabbá válni kezdő kapocsnak.

Semmi sem oly téves, mint ez az általánosan igazság gyanánt elfogadott tétel.

A nemzetiségi eszmét épp oly kevéssé találta fel a modern kor, mint nem találta fel a nemzeteket. Ez eszme épp oly régi, mint amily régiek a népek. Történelme egy az emberiség történelmével. Harczai, küzdelmei, győzelmei, katasztró-

fái azonosak az emberiség harcaival, küzdelmeivel, győzelmeivel és katasztrófaival. Céljai, eszközei, törvényei lényegileg ugyanazok ma, mint voltak ezeredek előtt. Az emberiség lélektana a századok folyamában épp oly kevésbé változott, mint nem változtak a fizikai világ törvényei. A nagyobb, erősebb nemzet épp úgy elnyomta, magába olvasztotta a kisebb és gyengébb népeket, mint jelenleg. A gyengék épp úgy védtek magukat, mint védik jelenleg. Csakhogy az erők eszköze még erőszakosabb, s a gyengék ellenállása törekenyebb volt.

A ki tagadná a múltat nézve a nemzetiségi mozgalmakat, annak meg kellene tagadnia a történelmet. Meg azon egész processust, mely a modern Európát századok viszályai és háborgása után létrehozta. Még az sem áll teljesen, hogy a vallási eszme túlnyomó volt a nemzetiségi eszme felett, A/ó-korban a vallásnak egyáltalán kevés befolyása volt az államok alakulására. Kóma vallási kérdések miatt soha sem viselt háborút. Ellenben zsarnokabb beolvasztó, nyelvét kiméi etlenebb eszközökkel terjesztő állam nála soha sem volt.

A középkorban a vallás domináns szerepet nyert. De a nemzetiségi eszmét nem nyomhatta el, mert ez eszme inkább a népek egyéniségében gyökerezik, mint bármely más eszme. Sőt a vallás nem egyszer a nemzetiségi eszme szolgálatában áll, mint tapasztaljuk jelenleg. Oroszország beolvasztó eszközei közt a vallás kiváló szerepet játszik. A különböző nyelvű szláv törzseket először orthodoxokká, majd oroszokká, iparkodik tenni. Ezért bírnak hittérítői kiváló politikai szereppel. A ruthének nemzetiségi ellenállása meggyengül, mihelyt a keleti görög valláshoz csatlakoznak.

Avagy a középkorban ez másként volt? A vallás a legtöbb esetben nem képezte akkor is a nemzetiségi eszme eszközt? A góthok kiirtására nem az volt-e az ürügy, hogy alá-

nusok? Clodwig összegyűjtven harcosait, így szólt hozzájuk: »Nem tetszik nekem, hogy ezek a góthok, akik ariánusok, Gallia legszebb részét foglalják el; isten nevében üssünk rajtuk, kergessük el őket, hajtsuk hatalmunk alá földjüket.«¹⁾ A protestantizmus nem a nemzeti önállóság támogatása következtében terjedt-e el? Az anglikán egyház különválásának fenekén nincs-e ott a nemzetiségi eszme? A keresztény világban a pogány világ elleni küzdelmében nem ez eszme volt-e a főrugó? Nem inkább ez, mint a vallás fegyverezte-e fel őseinket a félhold elleni háromszázados harcra? És viszont, nem ez eszme bírta-e lázadásra Kupa vezért Szent István, illetőleg a kereszténység ellen?

A területi állam a középkorban a népvándorlás szükséges következménye volt. Az emberiség nagy forradalma ismeretlen népeket vetett északról és keletről a hanyatló római birodalomra. Ez a birodalom alapjában roskadozott, de fényt árasztott: a civilizáció fényét. Ez volt az egyetlen fény akkor Európában. A barbár népek, mint az éji lepek, előtrtek setétségükből, hogy ezt a fényt körülrajongják, végre hosszú időre kioltásák. Általános zűrzavar támadt, mint egy földforradalom után. A népek rétegei a rázkódás következtében kitódultak helyükből, egymásra torlódtak. Egyik erőszakkal félretolatott, a másik a feltornyosodó tömegek alá került és agyonnyomatott. Világgrészünk egész arczulatja átalakult. A római birodalom helyén, mely csak egy nemzetiséget ismert, a rómaid vagy legfőlebb a görög-rómaid, új államok támadtak, melyekben a legkülönbözőbb népvegyületek foglaltak egymás mellett helyet. Közös összekötő kapocs, mely a római polgárság volt, többé nem létezett. Ezt pótolta a területi állam eszméje.

De azért a nemzetiségi eszme szolgálatában álló erők

¹⁾V. e, Augustin Thierry, Conquete de l'Angleterre, 23. l.

nem szüneteltek. A felkavart zűrzavar megjegecedése nem a területi állam gondolatának alapján történt. Szent Istvánunk mondása a *regnum unius linguae*-ről nem jelentette a nemzetiségi eszme erőinek elhalását. Ezek az erők működtek hazánkban egy ezred év előtt és működnek most. Működésük ma bizonyára öntudatosabb, de ez csak onnét van, mert az emberiség mozgalmai előtt most általában világosan lebegnek azon célok, melyek felé a Középkor félhomályában csak ösztönei vezették. Sőt ki tagadhatná, hogy Richelieu cél tudatos állam-politikává tette az összeolvasztást, s hogy Franciaország rég a francia forradalom előtt minden mesterséges és erőszakos eszközt mozgásba hozott Elzász-Lothringen németjeinek beolvasztására? S nem germanizált-e Poroszország Gnesenben és Posenben azon világos célzattal, hogy az egységes állam alapjává az egységes nyelvet tegye? Már e példák is eléggé bizonyítják, hogy a nemzetiségi kérdés, még mint kétségtelen, öntudatos állampolitikai faktor sem a legújabb kor szülöttje. Sőt az is tény, hogy e kérdés a középkorban nem mindig a faji önérzetben, de a grammatikában is gyökerezett. A normánok, miután nyelvüket elvesztették s francziákká lettek, gyűlöletet tápláltak fajrokonaiuk, az angol-szászok iránt. Az általuk meghódított Angliái annyira megvetették, hogy építkezéseikhez Franciaországból hozattak követ és fát. Azt hitték gögös felfuvalkodottságukban, hogy minden rossz, ami angol és jó minden, ami francia. Igaz, hogy fajok álltak egymással harcban, s pusztultak el, olvadtak be, s velük együtt vagy egészen elveszett, vagy a győztes grammatikába olvadt nyelvük is.

De a fajok egymás elleni gyűlöletét akárhányszor elősegítette a nyelvbeli különbség,....

Anglia meghódítása után a szászok csak azért mentek Vilmossal a Maine elleni irtó-háborúba, mert a gyűlölt király

nemzetén, a vele egy nyelvet beszélő népen állhattak bosszút. A hadjárat sorsát kevésbé Vilmos normann lovasságának bravourja, mint inkább az angolok őrzőgő dühe döntötte el. kik követ követ nem hagytak, még a fákat és szőlőtőkéket is kiirtották. Nemzetiségi gyűlöletük elvakultságában azt képelték, hogy a francziákat gyilkolva. Normandián állnak bosszút*)

Ki tagadhatná, hogy a felhozott példából a hódító és meghódított faj egymás elleni gyűlölete villámlik ki? De ki merné egyszermind állítani, hogy a nyelvkülönbség nélkül ez a gyűlölet oly izzóvá lesz?

A frankok és burgundok példája majd egészen hasonló. Az előbbieket úgy gyűlölték az utóbbiakat, mint a rómaiakat. Be a történelem tanúskodik, hogy Hildebert és Chlother haragját a frankok nemzetiségi gyűlölete gyújtotta lángra a flobne meghódítói ellen.²⁾

Nem oly jelenség-e ez utóbbi, mint a lengyelek és oroszok nemzetiségi gyűlölete, mely széttépi a faji köteléket? S nem épen a lengyel és orosz tiintet-e fel a faj rokonság mellett legnagyobb grammatikai eltérést?

S nem volt-e a múlt rettenetesebb harezok szintere, melyek a faj- és nemzetiségi gyűlölet gyászlobogója alatt vívattak?

Sőt saját hazánkban nem volt-e az egész középkorban izzó nemzetiségi gyűlölet azon két faj közt. mely jelenleg teljes békében él egymás mellett, a magyar és németJöczt? Ha valaki tagadná, utalok a budai véres összeütközésekre, s a felvidéki német városok privilégiumaira. A. magyart a németiség nem tűrte meg sorai közt és viszont.

¹⁾ Aug. Thierry, Histoire de France, 232.

²⁾ U. o. 109.

Nép- és nyelvirtóbb korszak nincs a történelemben a középkornál. Ennek küszöbén veszték el a világhódító hunnok, vérépítő avarok, majd a góthok, vandálok, normannok, frankok. A bolgárok, mint nép megmaradtak, de nyelvük szlávva lett. Kétségtelen, hogy a szlávok legkevésbé szenvedtek a népek századokig tartó összeütközéseiben. Vájjon azért-e, amit genialis történetírónk: S a l a m o n Ferencz mond a magyarok ősi taktikájáról írt művében: »A czinberek, góthok, longobárdák, hunnok, avarok, magyarok költözködései nem suttomban történtek, mint a szlávokéi. Egyszer csak itt találta őket a történet, senki sem tudja, mikor, honnét jöttek. A szlávok roppant elterjedését és felszaporodását talán ezen senkinek sem sokat ártó, s feltűnés nélküli szétágazásuk fejt meg. Nem vándoroltak, hanem lépésről-lépésre kúsztak széjjel mindenfelé. « ¹⁾ De azért a szlávok sem kerültek ki minden veszteség nélkül azon harczból, melyben csak az erősek és bátrak vettek részt, míg a szláv fejjök, a gyengék és félénkek, csak nézők voltak. A dulakodói: szétaposták őket csatáik szinterén, mint az óriások a kúszo növényt. A Tisza és a Duna közti pusztaságokon kóválygó avar, bolgár stb. néptörmelékben élő szlávok kivésztek. Nagyrészt elpusztultak Dunántúl. A székelyek és románok elnyelték őket Erdélyben. A német földön élő legrégibb szláv fajok közül már egy sem él. Poroszországban a németség a szlávokat kiirtotta. Oly kiváló szláv-törzsek, minők az obrodíták és a vilzekéi, egyetlen egyénükben sem maradtak fenn.

Hogy mily faktorok döntötték el a középkori nagy zűrzavarban a nyelvek alakulásának sorsát, mely kapcsolatos volt az egyéniségük kifejlesztéséé, t küzdő fajok sorsával, a történelmi kutatásnak még meg nem oldott, sőt megoldani is alig kísér-

*) Századok, 1876. évfolyam, IX. füzet, 717. l.

lett feladata. Azon tétel, hogy a műveletlen győzők beolvadtak a művelt legyőzöttekbe, a műveletlen nyelvet absorbeálta a művelt nyelv, nem oldja meg minden részletében a kérdést, mert a hódítók nem voltak mindig barbárok, s mégis p. u. a normánok beolvadtak az angol-szászokba. Legkevésbé lehetek rá hivatva én. hogy a történelem e legcoinplikáltabb feladatát megoldjam. De célom az. hogy különösen Magyarországra való tekintettel, utaljak egy fontos tényezőre, melyet eddig sem a külföldi, sem a hazai történészek nem részesítettek kellő figyelemben.

Értem a v á r o s o k a t.

III.

A városoknak a kultúrára való befolyását a legnagyobb szellemek kutatták és mint Guizot, bámulatos eredményeket mutattak fel. A civilizáció története szinte egy a városok történetével.

Nagy műveltség soha sem létezett nagy városok, kifejlett városi élet nélkül, az assíro-babilonai műveltségtől kezdve a görög és római kultúrán át napjainkig. A kultúrának ép azért fokmérője gyanánt kutatja a statisztika, valamely állam lakosságának hányadrésze lakik városokban.

A városok történetét ellenben alig vizsgálta valaki azon szempontból: mily befolyása volt ezeknek a nyelv terjesztésére vagy a nyelv fentartására.

Pedig számos tény a történelemnek egészen felszínén úszik.

Államok, nemzetek buktak meg; de nyelvük néha városaikban tovább élt. Sőt tovább folytatták az állam hódító szerepét, beolvasztva a hódítók nyelvét. A görög nyelv akkor hódította meg Rómát, mikor a görög államok rendre a római világbirodalom alkatrészeivé lettek. A latin nyelv nem temetkezett a római birodalom omladékai alá, Átalakult, idegen elemeket vett fel magába, de ezred év múltával is megtartotta főjellemvonásait és szókincsének legnagyobb részét: az olasz, francia, spanyol, portugál nyelvekben.

A 11-ik században megalakult francia nyelv közel 5000 gyökszavából 3800 volt latin eredetű, míg germán csak 420!¹⁾

A történelem fennebb említett tanulságából egészen világos, hogy a nagyobb kultúra mindig győzedelmeskedett a barbárság felett. Az tehát nem szorult fejtegetésre, hogy a népvándorlás nyers tömegei szükségkép beolvadtak, mihelyt a római civilizáció köreit átlépték. Vandálok, góthok, hunnok, avarok szükségkép vagy átalakultak, vagy megsemmisültek azon kérelhetlen törvény, a polgárisodás törvényének hatása alatt, mely csak a civilizációra képes népeknek ad létjogosultságot. Ehhez nem szükséges város-rendszer. Hunnok és avarok eltűntek a föld színéről anélkül, hogy hatalmas városok beolvasztó erejét érezték volna. De midőn nem teljesen műveletlen, félvad népek léptek fel hódítók gyanánt, s nyelvüket mégis elvesztették, ennek okát már nem pusztán a magasabb civilizációban, de egyenesen a városokban kell és csak ott lehet megtalálni.

E tekintetben érdekes adatokat tartalmaz Rómának, s különösen a frankok és a normánok hódító fellépte.

Beolvasztani soha egy nép sem tudott annyira, mint a római. Először beolvasztotta a különböző fajokat Itáliában. Csak a görögökre tett kivételt. A császárság korában eltűrte még azt is, hogy a senatusban görögül beszéltek. A római és a görög műveltség összeolvadt. A görög nyelv egyenjogú volt a latinnal. De mint Momsen is tanítja, Rómának céltudatos törekvése volt a görögön kívül minden egyéb nemzetiség beolvasztása. Ahol a légiók megjelentek, ott azonnal kezdetét vette a beolvasztás munkája. Az erőszak és csábítás minden eszköze működésbe hozott a cél elérésére. S nemcsak a nyers erőszakot értem, melylyel Róma ki szokta irtani

¹⁾ Aubertin, Histoire de la langue et de la littérature francaises. I. köt. 90. 1.

Ellenségeit. A politikai és társadalmi kényszer egyesült nyomása súlyosodott p. o. Galliában a gallokra. Claudius csak azon galloknak adott római polgárjogot, kik megtanultak latinul. A polgárjog megszerzése tehát az állam nyelvének elsajátításától volt feltételezve.¹⁾ Hivatali, katonai karriert nem csinálhatott senki a latin nyelv tudása nélkül. A társalgási nyelv szintén a latin volt azon előkelő körökben, melyekbe bejutni legfőbb vágyuk volt a benszülötteknek. A latin nyelv megnyitott, annak nem értése elzárt minden pályát. S midőn a gallok látták, hogy az állam nyelvének segítségével fel lehet emelkedni a legmagasabb méltóságokig, magáig a császári trónig, épp oly mérvben siettek azt elsajátítani, mint a mily gyors feledésbe ment Vercingetorix és más nemzeti hősök emléke.

A római kormányhatalomnak voltak más eszközei is, melyekkel a tömegekre hatott. Jólétet kínált cserébe a grammatikáért, A légiók nyomában nem a pusztulás, hanem a civilizáció járt. Közlekedési utak támadtak, ezeken benyomult a kereskedelem és az ipar. Óriásiak azon befektetések, melyeket Róma provinciáiban tett, miután a prokonzulok többé nem voltak mindmégannyi janinai pasák, kik kormányzottjait kifosztották.

A leghatalmasabb beolvasztó eszközt azonban a városok képezték. A római állambölcsesség teljes tudatával birt ezek ugy politikai, mint grammatikai hatásának. Azért alapított városokat, szemben a meghódítottak városaival. A politikai hatóságokat ezekből áttette a római és latin nyelvű városokba. S a pazarlásnak és finom ravaszságnak nincs ahhoz fogható példája, mint szoktatta a városi élethez Róma távoli

¹⁾ Sveton. Claud. 16. fej. 5, V. ö. Charles Aubertin. Histoire de la langue et de la littérature francaises. 1. köt. 19. 1.

provincziáinak lakosait is. Színházak, czirkuszok, közfürdők, népnépek, monumentális építkezések mind a római uralom és nyelv megkedvelésére voltak számítva. A városi élet följé kerekedett a vidékinek, a városok nyelve a vidék nyelvének, így történt, hogy Galliában a 4-ik században a latinizálás műve már be volt fejezve. Az irodalmi latin meghódította a nép felső, a közlatin nyelv a nép alsó rétegeit. A társadalom felső rétegeiben az iskola, a nép közt a katonák latin nyelve volt otthonos.¹⁾ Így tudott beolvasztani .Róma.

A germán invázió már egy latin-kelta társadalmat talált Galliában, melyet a harctéren legyőzött, de melynek nyelvét és szokásait respektálni volt kénytelen. A hódító germánok nem voltak mind Chateaubriand barbárjai, a medve- és borjúbőrbe öltözött, vagy félmeztelen vadak.²⁾ A civilizáció — kivéve a frankokat — már érintette őket. Megalakult nyelvük volt: a gót. burgund és frank. Törvényük, alkotmányrendszerük s nem éppen alacsony műveltségi fokuk volt. Különösen áll ez a gótokra, kik a mai Franciaország déli részében telepedtek le. A kereszténység és arianizmus felemelte őket. A burgundok, kik az 5-dik század közepe táján Metzsig hatoltak, szintén érintve voltak a civilizáció által. Épp azért Gallia keleti és déli részeinek a burgundok és visigótok által történő meghódítása, nem is volt oly erőszakos, mint a frankok hódítása északon. Az első két népet nemzeti nagy szerencsétlenségei, kapcsolatban a kereszténységgel, szelíddé tették. A német kedélyesség bennük legelőszöi¹⁾ nyilvánult. ³⁾ A frankok azonban még a barbár Germániát képviselték. De sajtóságtos tünete a népvándorlásnak, még a legbarbárabb berohanok is tiszte-

¹⁾ V. ö. U. o. 33.1.

²⁾ Les Martirs, 6. k.

³⁾ Augustin Thierry, Histoire de France. 87. 1.

létben tartották a civilizációt képviselő városokat. Alarich, mint Thierry elbeszéli Nouveau Recitjében. mély megilletődéssel lépte át Athén kapuját s megkímélte a görög civilizáció e székhelyét. Épp így a Galliába betörő) hódítók nem a gallo-román civilizáció, hanem a légiók ellen viseltek hadat. A gallo-román társadalom nem vett részt a küzdelemben. Akkor sem ment át akár rázkódáson, akár változáson, mikor a légiók legyőzettek. A római állam majd észrevétlenül omlott össze. A társadalom tovább élt. A frankok rabló hadjáratai sok vagyont elpusztítottak, de a, jövevények nagy része tisztelben tartotta, bámulta a gallo-román polgáriassultságot. — Hallgatag egyezség volt a hódítók és a legyőzöttek közt. Állam tulajdonkép nem létezett, csak a társadalom. Léteztek a római municípiumok alapján álló városok. Szerencse volt, hogy a nyugat-római császárság nem fosztotta annyira ki a municípiumot. mint kifosztotta Böles Leo császár a kelet-római birodalom városait, mikor egyetlen tollvonással megsemmisített minden helyhatóságot, ¹⁾ A városok a kelet-római birodalomban nem menthették meg a római műveltségnek és az állami nyelvnek még töredékes darabjait sem. mint megmentették a nyugati városok.

Ez utóbbiak közt szintén legelső szerepük volt a galliai s különösen a dél-galliai városoknak, melyek mindjárt kezdetben teljes római városjogot nyertek. Hatalmas városok voltak ezek, a műveltség, gazdagság székhelyei. Vízvezetékeik, czirkuszaik a lakosság igen nagy számára vall. Kivéve a hadügy és az adóügy központosítását, valóságos államokat képeztek, amennyiben belső ügyeik teljesen függetlenek voltak Rómától. Ez fejti meg nagyságukat.

A városok elleni reactió azonban Rómában is bekövet-

¹⁾ Novell. Leo. 46. 1.

kezett. Ez irány kifosztotta a municípiumokat vagyonukból. A városi polgári jog teherré lett. A régi városok még léteztek de egészen más szellem lakott azokban. A corruptált római kormány corruptálta a társadalmat is. így történt, hogy épp a római városok nem voltak képesek ellentállani a barbárok-nak. Nem is harczoltak ellenük. Csak így magyarázható meg, hogy 7 millió főnyi civilizált nép meghajolt a barbárok ezerei előtt. Semmi sem mutatja annyira Róma elaljasodását, mint az, hogy az egészen rómaivá lett provinciák teljesen képtelenek voltak minden erőfeszítésre. Bretagnenak, hol — római városok hiányában — a kelták nem rómaiások el, meg-voltak e setét korban hőstettei. Déli Gralliában, hol a római civilizáció a fényes városokban legintenzívebb volt, az elbukó államnak nem sietett segélyére a társadalom.

Államfentartó szerepük nem volt sehol nagy a városok-nak. A nemzeti individualitás nem ezekben lakott. A nagy ingó vagyon és nagy műveltség hajlik a cosmopolitismus felé. Ahol pedig a nagy városok államot képeztek az államban, ezek inkább saját magukkal, mint az állammal törődtek. S a harci erényeknek is inkább talaja a vidék. A feudalismus azért fejlődött oly hatalmas katonai szervezetté, mert nem az ipart és kereskedést üző városi polgárságban gyökerezett. Olaszország hatalmas város-rendszere csakhamar kiirtotta Itáliában a harczias szellemet. A gazdag városi polgárság idegen zsoldo-sokkal védte magát. Azért volt annyi időn át a kalandorok és betörő hódítók zsákmánya. Az állam fentartására nem, de a nyelv terjesztésére minden fejlett város-rendszer hatalmas befolyást gyakorolt. Itália nem tudott ellenállni az idegen beto-lakodóknak, a felsőolaszországi virágzó városok nem voltak képesek feltartóztatni a longobárdokat; de csakhamar beol-vasztották őket. A feudalismus szétszórtságot idéz elő. A vidéket és nem a városokat szállta meg. A várkastély zárkózottsá-

gával szemben állt a városi pezsgő élei amazok nyelvével ennek nyelve. Italiában, Galliában, Spanyolországban, Angliában, mindenütt, ahol kifejlett városrendszert találtak a hódítók, szükségkép az utóbbinak kellett győzedelmeskednie grammatikailag. Paris, Marseille, Bordeaux, Toulouse, Tour, Soissons, stb. városok gallo-román nyelve és társadalma szükségkép legyőzte a hódítókat. Legyőzték még a durva frankokat is, annál inkább és előbb a góthokat, kik békében éltek a gallo-román társadalommal. Legelőször beolvadtak azon gótok, kik a városokban voltak elszállásolva. A városok hatásának a vidék sem tudott ellenállni. A burgundok szintén békében éltek a római társadalommal. Szigorú törvények tiltották el őket a gallo-románok minden bántalmazásától. Még az is büntetést vont maga után, ha a burgund nem fogadott be házához rómaiakat, ki vendégszeretetét kérte.¹⁾

De a frankokat és normannokat sem menthette meg a beolvasztástól nyerseségük. A X-dik században a francia nyelv már megalakult. Német idioma többé nem létezett francia földön. Rouenben, még Rolf utódainak palotáiban sem beszéltek már a XI. század elején más, mint román, vagy francia nyelven. Csak Bayeux képezett némi kivételt. A Skandináviából érkező fajrokonok itt még megértették a norvég és szász dialektust.²⁾ Itt is a város conserválta a hódítók nyelvét, mert Bayeux nem francia, de normann telep volt.

Hasonló jelenségeket látunk Angliában.

Hódító Vilmos normánjait kifejlett városrendszer fogadta. London már akkora város volt, hogy Vilmos győzelmes seregével sem mert bevonulni. Kívül táborozott, míg a szabályos védelemre készült várkastélyát norman hadi mérnökök felépítették. Csoda-e

¹⁾ Lex Burgundiorum, 38 cím.

²⁾ Aug. Thierry. Couquete de l' Angleterre, 117.

aztán, hogy a hódító hadsereg csakhamar elangolosodott? Hastingsnél az angol ügy örökre elveszni látszott. De amire ahastingsi halmokon a szekerezed angol lovagok nem voltak képesek, a polgárság elérte: visszavitta a hazát, végetvetett a normán uralomnak; az által, hogy a győzőket beolvasztotta,

M i é r t n e m olvadtak b e M a g y a r o r s z á g m e g h ó d í t á s a u t á n ő s e i n k i s? Bizonyára nem azért, mert akkor még nem volt nemzetiségi kérdés.

E tünemény okát ma már alig kereshetjük azon mesén nagyságú tömegekben, melyekben őseink állítólag a négy folyam tájára törtek. Milliókról beszélnek, melyek ha valóban nem a képzelet szüleményei, kétségbe kellene esnünk a magyar faj terjeszkedési képessége felett, mert ez esetben egy ezred év alatt alig kétszereződött meg, holott a megkétszereződéshez, statisztikai adatok szerint, nem kell egy század.

A bevándorló magyarok számát biztosan meghatározni teljes lehetetlenség. De abból következtetve, hogy a Franezia-országot meghódító germán törzsek hordereje még százezer főnyire sem tehető, pedig egy 7 millió lakossággal bíró kultur-államot foglaltak el, a magyarok száma sem lehetett sokkal nagyobb s e tekintetben is igaza, lesz Vámbérynek, ki a tatárok, magyarok stb. vándorlását a fél nomád népek mai viszonyaiból itéli meg.

El kell fogadnunk tehát a tételt, hogy őseink száma, nőket, és gyermeket beszámítva is. csak százezerekre, s nem milliókra ment, hogy tehát a Tisza-Duna közének aránylagos képtelensége daczára, roppant kisebbségét képezték a mai Magyarország lakosságának. A velők jött népek: kaborok, besenyők és kunok beolvadása sem változtatott lényegesen e számarányon.

Miként történt mégis, hogy őseink már az első száza-

dokban be nem olvadtak a tótokba, vagy hogy a germán intézményekkel nyelvük is meg nem germanizáltatott'?

A választ csak a v á r o s o k hatásában lehet keresni,

A magyarok bejövetelük idején nem találtak virágzó városokat, mint talált minden más hódító nép, mely nyelvét elvesztette. A római civilizáció Pannóniában és Erdélyben rég megbukott már, mikor őseink mai hazánkat elfoglalták. E civilizáció egyes kialvó félben levő üszkei még fénylettek; de elvesztették minden hódító varázsukat. Más munkámban¹⁾ kifejtettem már, hogy őseink nem találtak itt római műveltséget, annál kevésbé találtak rómaiakat. A történeti forrásaink által emiített latinok nem rómaiak voltak, hanem olaszok, vagy latin hagyományokkal impregnált szlávok, németek, stb. Római intézmények ép oly kevésbé voltak itt, mint nem léteztek többé a Névtelen által említett r ó m a i városok. A latin, vagy olasznak nevezett elem, mely még a későbbi századokban s szerepel városainkban, nem bírt városokkal. A hun birodalom felbomlása után a római birodalom még egyszer feléledt, az avar hódítás azonban teljesen végetvetett neki.

V á r o s o k , valódi értelemben, egyáltalán nem léteztek sem Magyarországon, sem Erdélyben. A névtelen említi ugyan, hogy a, honfoglaló magyarok ostromolták Bihart. Veszprémet, s bár ezek soká ellenálltak, még sem romboltattak le. Ezek azonban ép oly kevésbé voltak v á r o s o k , mint a többiek. Hiányzott belőlük a gazdag, művelt, fejlett ipart és kereskedelmet űző polgárság. Lakosaiknak száma egyáltalán nem volt nagy. És ez a lakosság sem volt akár szláv, akár német, hanem mindenféle néptörmelék.

A szláv vagy oláh még sokkal kevésbé városalkotó faj, mint a magyar. Pedig Magyarországot, sőt Erdélyt, őseink

¹⁾ A democratia Magyarországon.

bejövételének idején, túlnyomólag szlávok lakták. Pannónia is elszlávosodott, ép úgy mint Erdély. Pedig amott a németiségnek is erős talaja volt a frank-német fenhatóság alatt álló Privina és Koczél hercegségben. A Tisza és a Duna köze szinte lakatlan volt, csak szláv és némi avar törzsek lézengtek ott, melyeket a magyarok csakhamar felszítottak magukba. Az ország északnyugati részében a morva-szlávok, a Szvatopluk-féle Nagy-Morvaország szlávjai terjeszkedtek, de a Kárpátok mentében nem tudnak előhaladni. Itt lakatlan őserdők vannak, mint akár Amerikában.

Az előrehaladott műveltségnek sehol semmi nyoma, mert hiányoznak e műveltség főtényezői: a városok. A szlávoknak nincsenek városaik, még az állami és társadalmi alakulásnak is csak legelső kezdetén állnak. A bejött magyaroknál valamivel polgárosultabbak, mert állandó lakhelylyel bírnak, földet művelnek, stb. De azon műveltségnek, mely beolvasztani tud, hire-nyoma sincs. Nem volt Nagy-Magyarországban. Maga Palacky sem tudja az ellenkezőt kiokoskodni híres munkájában.

Geschichte von Böhmen (I. k. 197. 1.) című művében elbeszéli, mint olvasztott be a szlávok hunnokát, avarokat, bolgárokat stb. Sajátságosnak mondja ama jelenséget, hogy a magyarok, a szlávok közepett, megtartották nemzetiségüket. Ezt a tünetet »erősebb nemzeti erejük«-ből, s abból iparkodik megmagyarázni, hogy a magyarok nem elégedtek meg az ellenség megverésével: ki is irtották azt.

Az első feltevésnek van komoly alapja, mert tény, hogy a magyar mindig csodálatos szívóssággal ragaszkodott nemzetiségéhez. Az utóbbi azonban merő koholmány. Bölcs Leót ferdíti Palacky, mikor a magyarok hadi taktikájának leírását politikai értelemben is alkalmazza. A magyarok a megsemmisítésig aknázták ki győzelmeiket a »fegyverben álló ellenség-

gel szemben.« De a békés lakók ellen nem viseltek háborút. A magyarországi szlávok pedig soha sem hadakoztak velük. Fel sem lázadtak a magyarok ellen, ezek tehát ki sem írhatták őket. Kitűnő tudósunk. Hunfalvy Pál teljes joggal írhatta: »Schol legkisebb támadását sem találjuk a szlávoknak a magyarok ellen; amit nem abból lehet kimagyarázni, hogy az új telepedők azokat kiirtották volna; mert számuk nőttön-nőtt.¹⁾ Sőt a szlávokat még el sem nyomták, rabszolgaságra sem kényszerítették. Oly bánásmódban részesítették azokat, mint az ország egyéb lakosait. A németek igenis irtották és elnyomták a szláv fajt, mihelyt ezzel, mint hódítók érintkeztek. A szlávok német földön ép azért inkább megsemmisült, mint beolvadt. Magyarországon ellenben a szlávok olvasztathattak volna, ha erre képesek leendettek.

Ha őseink egy művelt tót társadalmat, fejlett városrendszert találnak itt bejövételükkor, okvetlenül az történt volna velük, ami történt Franciaországban a germánokkal. Békében hagyják vala a városokat, melyeknek iparára rászorultak. A magyar katonai társadalom mellett létezett volna egy szláv polgári társadalom. A magyarok egy ideig megtartották volna a nyelvüket is, mint a góthok és frankok Galliában. Ép úgy tanácskoztak volna országgyűléseiken magyarul, mint tanácskoztak a frankok és góthok a maguk nyelvén, mely tanácskozásokról bámulva szól Sidonius Apollinarius poéta. De a városok nyelve mégis legyőzte volna a hódító magyarok nyelvét, mint legyőzte Galliában a germán törzsekét. A magyar nyelv romjait ma a tót nyelvben találnók fel, ahelyett, hogy a tót nyelv kölcsönzött szavakat az előbbinek. Mennyi tót szó van a magyar nyelvben, nem határozható meg. De az nem lényeges, akárhány szláveredetű szót vett fel a magyar nyelv. Minél

¹⁾ Magyarország ethogr. 45 h.

többet, annál jobb, mert annál inkább kitűnik a nyelvünk assimiláló ereje. A magyar szóalakzat és nyelvtan érintetlen maradt, s ez teljesen elég. A szláv nyelvnek semmi befolyása sem volt a magyar nyelv alakulására, legfeljebb nyersanyag gyanánt adott szavakat, melyeket a magyar genius dolgozott fel.

És meg vagyok győződve (sőt ki is mutatható), hogy a szókölcsonzés legnagyobb része mindjárt őseink bejövetele után történt. Ekkor érintkezett a magyar nép egészen ismeretlen tényezőkkel, viszonyokkal, melyek megjelölésére nem volt szava. Ekkor ment át a magyar nyelv megalakulási processusán. Ekkor volt megnyitva leginkább az idegen befolyások előtt. Szóval ekkor történhetett volna meg, hogy a magyar nyelv vagy teljesen elvész, vagy az új viszonyok közt egészen más irányt vesz.

A szláv nyelv azonban még ekkor sem tudott betörni a magyar nyelvbe, mikor pedig az utóbbi még nem volt zárt egész. Ezt meg nem fejtí más, mint a tótok alacsony műveltségi foka és városi életüknek teljes hiánya. Az, hogy a magyar és a szláv faj geographiailag is meglehetősen elzárkózva élt egymástól, mit sem magyaráz meg; mert ha a tótoknak városaik vannak, ez az elzárkózottság sem következik be. A magyarok iparkodtak volna a városokban, vagy azok közelében lakni, mint iparkodtak a többi hódítók, hogy a polgáriasultság előnyeikhez jobban hozzáférjenek.

De viszont a magyarok sem hoztak magukkal fejlett kultúrát és városlakó szellemet. Ellenkező esetben az történik vala, amit a római birodalomra vonatkozólag mondtam. Tárosokat teremtett, s ezek által beolvasztotta volna a tótokat. Minden római telep várossá alakult, s így a latin nyelv terjesztésének eszközévé lett. A magyaroktól azonban, kik nomád nép voltak, senki sem kívánhatta, hogy városokat alkossanak. A rómaiakat kivéve, minden nép elmulasztotta ezt. Őseink

bejövetelük után, csak fokozatosan lettek letelepedett néppé. De bizonyos, hogy az első században, miután már letelepedtek is, nagyrészt sátrakban laktak. Amit a városok építéséről olvasok forrásainkban, a kritika előtt elfogadhatlanok. Igaz, hogy Bars várát Bars vezér, lehet, hogy Csák, Szabolcs unokája, a fehérmegyei Csákvárt alapította, Csongrád is Ond fiának köszönheti létét, Komárom, Himesudvar. Orsurvár, Pata, Sárvár, Szekcső, Szabolcs, stb. mind a vezérek korából származhatott, valamint igaz lehet, hogy Árpád Csepelben, a hasonló nevű szigeten, magának és a nemzet előkelőinek, külföldi mesteremberek által, rendes lakházakat építtetett: de tagadom, hogy e helyek közül bármelyik, akár Pest ¹⁾ is, v áros leendett. Várak voltak ezek városi polgárság, műveltség, ipar és kereskedelem nélkül. Hiszen tudjuk, hogy még a 12—13-dik, sőt a 14-dik században is, milyenek voltak városaink. Győr lakossága vesszőből és karóból építette házait, s hogy legyen építési anyaga, egy füzest nyert adományba. Keresztúr kultúrájáról fogalmunk lehet, midőn kiváltságlevelében olvasuk, melyben meg van hagyva, hogy az elköltözőpolgárnak házát nem szabad magával vinnie. A magyar polgárság egész a 14-dik századig többnyire sővény, törmés-lalu házban lakott. Városaink tehát még ekkor sem voltak városok. Annái, kevésbé hathattak a magyar kultúra és magyar nyelv terjesztésére az első századokban, mikor a magyar faj leginkább beolvaszthatta volna a szlávtságot. Az alföldön beolvasztotta, de csak azért, mert a szlávtság itt aránytalan kisebbségben volt a magyar nép közepe.

A városoknak Magyarországon egyáltalán nem volt nyelvterjesztő szerepök, sőt a műveltségnek is alig voltak tényezői; mert nem voltak valódi városok. Nem voltak a német vendé-

¹⁾ Pest különben bolgár telep volt.

gek által alkotott városok sem. Így p. u. Korpona egyike legrégibb, nem magyareredetű városainknak. Óslakói tótok voltak, kik már a hun birodalom előtt le voltak benne telepedve. A nyolczadik század végén szászok költöztek bele, kikhez a 13. század elején ismét szászok járulván, Korpona német várossá lett. De mily hatása lehetett Korponának, vagy más városnak a nyelv alakítására? Hogy valamely város hamar kir. szabad város czímet nyert, nem jelentette egyszersmind azt, hogy nagy város. Példa rá épen Korpona, Zólyom, a már emiített Győr, stb.

A. dolog tehát úgy áll, hogy a magyarok bejövele után csak a régi castrumok romja, vagy emléke létezett. Ezek helyén volt egy két helység, majd várak alakultak. A. 11., 12. és 18. században a városoknak egész sorozata támadt; e városok azonban még ekkor sem hoztak létre városi életet, polgári rendet, műveltséget, melynek olvasztó ereje van.

A mi beolvasztás történt, az inkább a magyar faj javára ütött ki. így tudjuk, hogy még a vezérek és sz. István korában beköltözött németek a 13. század zavarai közepett, miután gyarmataik feldúlattak, magyar városokba költöztek, hol elmagyarosodtak. Kecskemétről ez a legelhatározottabban kimutatható. ¹⁾ Ugyanez kimutatható más városokról is. Erdélyben magyar jelleget öltött Kolozsvár.

Az olaszok és »francigenák« (én azt hiszem frankok) már a 13—14. század körüli a magyarságba olvadtak városainkban, így Pesten, Esztergámban, Székesfehérváron. Különösen Esztergám lakossága túlnyomólag olasz-örmény volt. ²⁾ Mindakét elem magyarrá alakult. Általában bár a magyar városok alakulására idegen befolyás hatott, a magyar elem

¹⁾ Hornyik, Kecskemét város története, I. 94. 1.

²⁾ Századok, 1880. VII. füzet, Szalay József értekezése.

jelentékeny, sőt számos helyen domináns szerepet játszott. Vannak városaink, hol az elem a középkorban erősebb volt mint később. Így Pozsonyban a magyarság tekintélyes hányadot képezett, Nagyszombatban a magyar polgárság legalább is oly szerepet vitt, mint a német. Magukban a bánya-városokban létezett a magyar elem, daczára e városok kiváltságainak, melyek annyira a magyarság ellen voltak irányozva, hogy p. u. Korponában magyar ember nem tanúskodhatott a német polgár ellen.

Városaink hosszú időn át három: magyar, német, olasz (latin) nemzetiségű lakossággal bírtak. A szlávság alig tett számbavehető hányadot. Mivel pedig a latin elem magyarrá lett, városaink csak két: magyar és német nemzetiségűek voltak.

Ez az oka, miért nem tudott hódítani a szlávtság.

Jelentékeny hódító szerepe azonban a magyarságnak és németségnek sem volt; mert mint láttuk, városaink a 14 — 15-dik századig alig voltak városoknak nevezhetők. Később sem emelkedtek a nyugati és déli városok színvonalára, s habár fejlődtek, nyelvterjesztő hatásukat ellensúlyozta a török pusztítás, szoros zárkózottságuk, s azon alárendelt szerep, melyet Magyarországon mint politikai és társadalmi faktorok vittek. Ebben az alárendelt állapotban voltak 1848-ig.

A történelmi tanulság kétségtelenül utal a városok nyelvterjesztő és nyelv fentartó szerepére. A nemzetiségi eszme létezett az ó- és középkorban is, habár tény, hogy a legújabb korban a nemzetiségi törekvések öntudatosabbakká lettek, s az államalkotásnak hatalmasabb rugóit képezik. De azért a fajok terjeszkedésének és el-

halásának törvényei lényegükben változatlanok. A magyar nemzet nem a nemzetiségi eszme hiányának köszöni fenmaradását, s ez eszmével az újabb korban történt hatalmas fellángolása nem fenyegeti létében. Létkérdésünk kultúrai kérdés, mely első soriján a városokban nyer megoldást. Az volt a múltban, s az lesz jövőre. A magyar nemzet sorsa városaiban dől el.

A római nyelv túlélte a római államot. De csak ott, ahol latin városok voltak, e városok megküzdöttek a barbár középkor viharaival. Tehát Galliában és Hispániában és természetesen Italiában. A latin nyelv mindenütt másutt elveszett. Elveszett Kis-Azsiában, a Duna vonalán. Pannoniában, a Balkán-félszigeten, Britanniában és Afrikában.

Ha semmi egyéb megbízható adat nem volna a kezünkben, pusztán azon tény, hogy a latin nyelv, bár vegyülve és átalakulva, egyedül Olaszországban, Franciaországban és a spanyol félszigeten maradt meg, maga e tény kétségtelenül mutatná a városok nyelvfentartó és terjesztő hatását. Mert ép ez országok partvidékei voltak tele latin városokkal, a nagy római intelligencia és vagon székhelyeivel.

Az olasz, francia és spanyol városoknak köszönjük, hogy a latin civilizáció és nyelv a középkor zűrzavarában teljesen el nem veszett, s hogy a római műveltség fénye fél ezred év iszonyú sötétségében ki nem aludt.

Egész Kelet-Európában egyetlen latin város sem maradt meg, ez volt oka, a miért a latin nyelv Európa keleti országaiban elveszett. Ha a pannóniai és dácziai latin városok a népvándorlás zivatarai közepett meg nem semmisülnek, mint nem semmisültek meg az itáliai, galliai és hispániai latin városok, s ezekben őseink hasonló műveltséget találnak, mint a germán hódítók a

déleurópai városokban, ma valamely latin jellegű nyelvet beszélnek, mint a románok, kik nyelvüket a Balkán-félszigetről hozták, mielőtt ott a latin emlékek megsemmisültek.

Ha ellenben a tótok városépítő nép leendettek, s nem az erdők vadonait lakják vala, beolvadtunk volna, a szlávokba, mint beolvadtak a bolgárok.

De városaink többnyire csak a 11—12. században keletkeztek, s egyedül a magyarság, s a bevándorló némettség épített városokat. Ezek túlnyomó részében a magyar és német együtt lakott, s így egymás hatását paralysálta. Valódi városaink azonban a középkorban épen nem voltak. A magyar nemzet súlypontja a legújabb időkig a megyékben, a vidéki nemességben, nem pedig a városokban, a polgári elemben volt. Sőt ez az állapot most sem változott meg, csak módosult.

Ezért nem. volt hatásuk városainknak a nyelvre. Ezért nem tudjuk beolvasztani nemzetiségeiket. A városi élet fejletlensége okozta, hogy Európa keletén, a grammatikai viszonyokban, az utolsó ezredév alatt kevés változás történt. A nyelvhatárok körülbelül ma is ott vannak, a hol a jelen millennium első századaiban voltak. Nem olvasztott sem a török, sem a magyar, valamint a lengyel sem, a középkor e három keleti hatalmassága; mert egyik sem fejtett ki hatalmas városi életet. Nyugaton ellenben a beolvasztás, vagy az amalgamizálás mindenütt megtörtént. Végrehajtották a hatalmas városok. S pedig nemcsak a három román államban, hanem Németországban is. Észak-Németország szlávjai mind elpusztultak. Felszították őket a városok, Velence és Genua pedig az egész Levante partvidékeit elolaszosította. E két városnak köszöni Olaszország, hogy a Földközítengeren nagyobb hivatás vár rá, mint Franciaországra.

Posenben szemünk előtt folyik a germanizálás mun-

kája, a közoktatás és általában a kormányzat erőszakos tényei mellett, a városok segítségével is. Elzász-Lotkringen példája pedig meglepő bizonyíték a városok nyelvterjesztő hatására. Miként franciásodott el e két tartomány? Franciaország francziákká tette az elzászi városokat. S miként germanizálja vissza Németország birodalmi tartományát? Németekké teszi annak városait. Strassburgot a német kultúra minden eszközével emeli. Egyetemet nyitott, s a német ifjak liaziátságára apellált, hogy özönöljenek Strassburgba, résztvenni a germianizálás nagy művében.

A századok és a legújabb kor történelme nem mutat-e rá, miként kell végrehajtanunk a magyarosítás művét Magyarországon?

IV.

Haladott, vagy visszaesett a magyarosodás az utolsó ötven év alatt?

E kérdésre kell válaszolnom, mielőtt a magyarosítás eszközeinek részletes kifejtésére, s különösen a városok viszonyainak feltárására térnék át.

Ezt a választ határozottan és biztos adatok alapján kellene adnom, e célra azonban teljesen megbízható adatok volna­nak szükségesek. S egyedül csak Fényesnek a harmin­czas évek végén közzétett munkájára vagyok utalva, melynek szintén azon baja van. ami ugyan az ő 1866-iki munkájának, hogy t. i. kissé alacsonyan számította az ország népességét. A magyar elemnek azonban nem kedvezett, mint később, a, hatvanas évek elején, mikor az osztrák uralom magyarellenes statisztikai felvételeivel szemben a közvéleménynek tett enged­ményt s nem kevesebb, mint 55%-ban tüntette fel a magyar fajt, mely arányt még most sem értünk el. Az 1880-iki népszámlás szerint ugyanis a specificus magyarság az összes lakos­ágnak csak közel 45%-kát, a magyarul tudó népesség pedig a nemzetiségeknek csak 10%-kát képezi.

De bármily kifogásokat lehet is emelni Fényes statisztikai felvételei ellen, mint az alábbi részletekből és összehason­lításokból ki fog tűnni, e felvételek megközelítették a valósá-

got s különösen a nemzetiségek viszonyai tekintetében adatai, az újabb hivatalos adatok világitásában, meglepőnek tűnnek fel.

Magyarországnak (Erdély és Horvátország nélkül, de a magyar örvidékkal) lakosa volt:

1835-ben	7.572,485
1870-ben	11.117,623
1880-ban	11.644,574

Fényes adatai, tekintettel az 1805-iki népszámlálás eredményére és Schwartner számításaira, egy kissé alkalmasint alacsonyra teszik Magyarországnak a harmincbas évek közepén volt népességét. Ezt látszik bizonyítani azon körülmény is, hogy míg 1870. és 1880. közti tíz év alatt Magyarországnak népessége (az erdélyi részekben történt fogyatkozásokkal együtt) nem növekedett egész 200 ezer lélekszámmal, addig az 1835-től 1870-ig terjedő három és fél évtized alatt közel 3 és fél millió szaporodást tüntetne fel, ami a mi népesedési viszonyaink közt abnormitás volna,

A nemzetiségi viszonyok azonban meglehetősen összevágának s azt mutatják, hogy a népesség növekvése rendszeren a magyar faj előnyére történő eltéréssel, nagyon nem változtatott a nemzetiségi viszonyokon. Vagyis körülbelül félszázad alatt a grammatikai határok jelentékenyen nem mozdultak, s így a magyar faj, a városoktól eltekintve, bár nem vesztett, nem is foglalt nagy tért. Akkorát semmiesetre sem, amekkorát félszázad alatt, kedvező körülmények s határozott törekvés mellett, foglalhatott volna.

Magyarországon volt (szintén Erdély és Horvátország nélkül, de a magyar örvidékkal);

I. magyar . . .	1835-ben	3,358,262
» . . .	1870-ben	5,504,200
» . . .	1880-ban	5,557,000
II. német . . .	1835-ben	926,441
» . . .	1870-ben	1,596,638
» . . .	1880-ban	1,594,000
III. román . . .	1835-ben	1,080,107
» . . .	1870-ben	1,248,217
» . . .	1880-ban	1,177,000
IV. tót . . .	1835-ben	1,250,275
» . . .	1870-ben	1,817,699
» . . .	1880-ban	1,789,000
V. horvát-szerb	1835-ben	608,366
»	1870-ben	473,998
»	1880-ban	605,000
VI. orosz . . .	1835-ben	113,231
» . . .	1870-ben	469,203
» . . .	1880-ban	342,000

Volt ezenkívül 1835-ben zsidó, kiket akkor külön faj gyanánt vettek fel, 153,449. francia 6000, montenegrói 2830, bolgár 12,000.

A fennebbi számokból kitűnik, hogy a legnagyobb növekvést félszázad alatt a magyar faj tünteti fel. Három millió háromszázazerről ötven év alatt több, mint hatodfél millióra emelkedett Magyarországon, Erdély nélkül. Ezt a növekvést a természetes propagálás annál kevésbé magyarázza meg, mert a specificus magyar faj nem mondható nagyon prolific fajnak. A tünetet megfejti először az, hogy Fényes általában kevesebbre számította az ország lakosságát, így a magyarságot is. Megmagyarázza másodszer az, hogy a magyarság félszázad alatt beolvasztott, terjedt a nemzetiségek rovására, különösen

a városokban. A magyarság után legnagyobb fejlődést a németiség tüntet fel, 926 ezerről 2 millió 596 ezerre emelkedett félszázad alatt a szoros értelemben vett Magyarországon, Erdély nélkül. A nagyobb nemzetiségek közül ezután a tót következik, mely valamivel több, mint fél millió növekvést, az oláh már csak jelentéktelen szaporodást mutat. Majdnem stationariusnak mondható. A horvát-szerb pedig éppen hat év ozott a n h a n y a l l á s t t ü n t e t f e l. Csak a ruthének növekedtek látszólag háromszoros arányban, a mi azonban abban leli magyarázatát, hogy Fényes adatai őket a valónál sokkal alacsonyabb. Keletie pedig 1870-ben felettébb magas számban tüntet fel. Különben a ruthéneket kellene a legszaporább fajnak tartani Magyarországon.

Így bátran konstatálhatjuk, hogy félszázad alatt, mióta a magyar faj Széchenyi agitációja folytán öntudatra ébredt, valamennyi más fajt megelőz a fejlődés mérvében. Valóságos hódító faj lett a terjeszkedés, a beolvasztás terén is.

De ismétlem, hogy a magyar faj terjeszkedése főleg a városokban történt. A vidéken a nyelvhatárok jelentékenyen nem változtak. Egyes vidékeken, különösen a Dunántúl, a vidék is olvasztott. Somogy, Baranya s még némileg Zala a magyar nyelv határvonalát visszaszorították a Dráva-vonalra. Somogynak ötven év előtt volt 23 magyar. 2 magyar-német, 2 magyar-horvát, 1 magyar-rác-német, 1 horvát-magyar, 1 rác-magyar-német mezővárosa. Kétszáznyolcvannégy faluja közt volt 11 tiszta német. 11 tiszta horvát, 6 tiszta rác, 20 tulajdonképpen horvát, szerbvel és némettel vegyes. Nyolcz községben vindus tótok laktak: Bükösdön. Liszán, Miháldon, Páthon, Porrogon, Sandon, Szent-Pálon és Szent-Péteren. Gfámás község még az én gyermekkoromban is nagyrészt tót falu volt. Ma tótok nem léteznek Somogy megyében. Tiszta német vagy horvát mezőváros, falu nincs Somogy területén. A

szerbek, kiket Fényes még 4279 főre számított, nem léteznek. A horvátok, kik ötven év előtt meghaladták Somogy megyében a 10 ezerét, enyészőben vannak. A még el nem magyarosodott német és horvát is tud már magyarul. Somogy az ország legmagyarabb megyéi közé tartozik.

Baranya ötven év előtt közel 40 ezer szerbjét leszorította 10 ezerre. -

Zala a Muraközszel nem birt, a horvátokat sem olvasztotta nagy eredménnyel. De legalább a horvátság nem szaporodott a népesség arányában. A vendek pedig éppen nem szaporodtak, vagyis magyarosodtak, mert csak ez magyarázza meg számuk változatlanlágát, míg a magyarság terjed. Zala magyar lakossága a harminczas években 195,000 volt, az 1870-iki népszámlálás szerint 244,000, az 1880-iki szerint 253,000.

Jelentékeny magyarosodást mutat T e m e s m e g y e , melyben a harminczas években csak 4560 magyar, 183,628 oláh, 67,847 német, 3000 bolgár, 2954 tót, 1698 sokác, 18,320 szerb, 2830 montenegrói lakott; míg 1880-ban a magyar 25 ezer lélekszámmra emelkedett, az oláhság ellenben leszállt 1870-ben 150 ezerre, 1880-ban 148 ezerre, a szerbség a horvátsággal együtt 47 ezerre szaporodott, a bolgár, montenegrói ellenben elvesztette nemzetiségét,

T o r o n t á l b a n a szer-horvát lakosság a harminczas években 114 ezer volt, most 169 ezer. Itt azonban a magyarság nem sokat nyert, míg a németség, mely ötven év alatt csak 75 ezer volt, több mint megkétszereződött. Ez azt mutatja, hogy Torontálban a németség nagyobb mérvben olvasztja a szerbet, mint a magyarság.

Arad megyében a magyarság több, mint megkétszereződött, A németség hasonlókép. Az oláh lakosság csekély növekvést mutat. A tót változatlan (1500—1600), a szerb nagymérvű apadást mutat (5650—2000).

Egyáltalán a szerb lakosság az, mely a magyarságodé különösen a németiség javára igen jelentékeny tért vesz, nemcsak azért, mert nem, vagy csak jelentéktelen mérvben növekszik, hanem mert sok helyen visszaesik.

El lehet mondani, hogy a magyarság az ország minden részében tért hódít. Ha itt-ott történik is eloláhosodás és eltótosodás, a mérleg mégis a magyar nyelv javára üt ki, mint a fennebbi általános számok minden kétségen kívül bizonyítják. A magyarosítás munkája azonban az ország többi megyéjében nem mutat oly nagy eredményeket, mint félszázad munkájától várni lehetne. De annál fényesebb a nagy nemzeti munka sikere a városokban.

V.

Félszázad átalakulása a városokon látszik meg legjobban. Itt történt a magyarságra nézve legkedvezőbb változás,

A számok világosan beszélnek.

I. Budapest főváros lakossága,

Budának volt az 1821-diki összeírás szerint 25,228 lakosa, ebből magyar csak pár száz volt. 1100 rác, a többi német.

Pestnek, az 1829-diki összeírás szerint 62.471. ebből magyar 1200, tót ugyanannyi, rác 650, görög 259, oláh 100.

Az egyesült fővárosnak tehát a harminczas évek elején összesen csak 87.699 lakosa volt, mely számból alig pár ezer volt a magyar.

S 1880-ban Budapestnek 360,551 lakosa volt; ebből 198,742, tehát több mint fele magyar, 119,902 német, 21,581 tót, 408 oláh, 1756 szerb-horvát.

E számok feltűntetik, hogy Budapest félszázad alatt amerikai módon növekedett. Ily növekvés, a természetes propagatio mellett, túlnyomólag a tömeges bevándorlás általjöhet csak létre, s nem egyedül az amerikai, hanem az európai nagy városok is így szaporodnak. De a legtömegesebb bevándorlás a magyarság javára esik. A németség meg sem kétszereződött, a magyarság több mint kilenczvenszer szaporodott meg. A

szerbek, horvátok száma lényegesen nem változott. A tótok szintén jelentékeny szaporodást tüntetnek fel, a mit az építkezések magyaráznak meg. A tótok azonban csak napszámosok, tnlajdonkép nem tartoznak tehát a, valódi városlakók közé. Budapestnek ma főjellege a magyarság, mely után csak a német elem képez tekintélyes számarányt, a többi nemzetiség ezek mellett elenyészik. •

II. A vidéki városok lakossága.

Szeged beolvasztotta német, szerb és oláh lakosságát. Másfél ezer németje mind tud magyarul. A tótság egészen elmagyarosodott, a legutóbbi népszámlálás alkalmával már csak 177 tót lakott benne. Oláh csak 67, horvát-szerb nem egészen háromszáz. Szegednél még csak Debreczen magyarabb város, hol a nemzetiségek csak néhány egyénük által vannak képviselve. A városok magyarosodása leginkább szemlélhető a Dunántúl. A harminczas években 8 szabad királyi város közt nem volt egyetlenegy tiszta magyar sem. Kettő volt tiszta német, 3 magyar-német, 2 német-magyar, 1 magyar-német-bosnyák. Két püspöki város, mindkettő magyar-német. A 214 mezőváros közül csak 110 volt magyar, 43 volt német, 12 horvát, 7 vindus-tót, 14 magyar-német, 3 magyar-horvát stb.

Ma már egyetlenegy tiszta német város vagy mezőváros sincs Dunántúl. Sopron tiszta német város volt, 12 ezer lakosa közt alig volt néhány száz magyar. Jelenleg 23 ezer lakosa közt ötezer a magyar.

Győr a harminczas években még túlnyomókéig német volt. Erre nézve elég erős bizonyítékot képez a mesteremberek nemzetisége. Győrben volt 113 német, 23 magyar varga, 115 német csizmadia. Csak a szabóknál képezett többséget a magyar elem; 80 szabó közül 44 volt a magyar, 36 a német. Ma Győr tiszta magyar városnak mondható; 20 ezer lakosa közül közel 19 ezer a magyar; a németiség nem megy többre ezernél. És

így magyarrá lett Szombathely, melynek 10.800 lakosa közt több mint 9000 a magyar, valamivel több ezernél a német. Pécs régi nemzetiségi viszonyairól nincs egyéb adatunk, mint hogy a magyarság viszonylagos többséget képezett ugyan, de a németiség és bosnyákság együtt, majdnem felérte számát. A sziget külváros tiszta magyar, de a belváros — tehát a valódi város — túlnyomólag német, s a budai külváros túlnyomólag bosnyák volt. Ma Pécsnek 28,700 lakosa közt (a harminczas években 12,500) van 20,400 magyar, 5000 német. 348 horvát-szerb, 435 tót. S a többi dunántúli városok túlnyomó része nem is vegyes, hanem tiszta magyar, mint Kaposvár. Nagykanizsa, Veszprém, Pápa, Zalaegerszeg stb.

A dunnánineni kerületben Pozsonymegye 5 szabad kir. városa közt volt 1 német, 4 tót-német. Magyar vagy csak jelentékeny részben is magyar városa Pozsonymegyének nem volt egy sem. És most nincs egyetlen német vagy tót-német város sem Pozsonymegyében.

Pozsonynak 1830-ban volt 29,674 lakosa (1873-ban volt 24,485) s csak a nemesek, honoratorok, szücsök, gombkötők, kovácsok és szabók közt volt magyar. A színházban németül játszottak, a magyar színészek még az országgyűlés idején sem élhettek ott meg. Az iskolák tannyelve a német volt. A lyceumban tanították a német, tót, francia és angol nyelvet, a magyar nyelvnek ellenben még külön tanítója sem volt. A magyar ifjak ép e miatt magánúton képezték magukat, nehogy a magyar koronázó városban elfeledjenek magyarul. És ma Pozsonyban, jórészt magyarul tudó 30 ezer németisége mellett van körülbelül $7\frac{1}{2}$ ezer tósgyökeres magyar, kevéssel több, mint a pozsonyi tótság. Nagyszombatban magyarság épen nem lakott; tiszta tót-német város volt, s ma másfélezer magyar lakosa van.

Bács-Bodrog vármegyének 3 sz. kir. városa közül mind

a három túlnyomólag szerb volt. Szabadka 32,984 lakosának $\frac{2}{3}$ -része szerbekből áll¹⁾, s a magyarokra és németekre $\frac{2}{3}$ -rész esett. Ma az arány a következő: Szabadka 61,367 lakosa közt 30,075 a magyar (tehát majdnem az összes lakosság fele), 1479 a német, 325 a tót, 26,637 a szerb anyanyelvű. A magyarság jelentékenyen túlhaladja a szerbséget, mely ötven év előtt roppant túlsúlyban volt. Magában Újvidéken jelentékeny haladást tüntet fel a magyar ügy. Tizenhét ezer lakója közt alig volt magyar. A legutóbbi népszámlálás adatai szerint. Újvidék 21 ezer lakosa közt hatodfélezer a magyar, nem egészen kilencezer szerb és ötezer német mellett. Ötven év előtt ez utóbbiaknak is nagy többségük volt a magyarság felett. Zombor szintén magyarosodott. A harminczas években volt 21 ezer, túlnyomólag szerb, kevés német, legkevesebb magyar lakosa. S ma Zombor 24 ezer lakosa közt van ötezer magyar, 2600 német, 15 ezer szerb. A magyarság tehát a németiség fölé kerekedett. Baj a leginkább megmagyarosodott. Ötven év előtt rácz-magyar-német város volt, ma magyar városnak mondható. Tizenkilencezer lakosa közt csak 2000 német és 2500 szerb van, a többi magyar. Zenta ma már szintén magyar város, 21 ezer lakosa roppant túlsúlyban magyar. A magyar népesség száma 18 ezer, a németé nem egészen 500, a szerbé nincs 2000.

Temesvár 14,652 lakosa ötven előtt majd kizárólag német, szerb és oláh volt; a magyarság csekély töredéket képezett, s ma a magyarság ott, a németen kívül, valamennyi nemzetiséget legyőzi; 33 ezer lakos közt 7,300 a magyar, 2,200 az oláh, 1,700 a szerb, 18,500 a német.

Aradon, félszázad előtt többségben voltak az oláhok, a németek is nagyobb hányadát képezték a lakosságnak, mint

¹⁾ A grammatikát értve, mely szerint a felvétel történt.

a magyar. S az 1880-diki népszámlálás adatai szerint Arad 35 ezer lakosa közül 19,800 magyar, 5,300 német. 6,400 oláh, 1,600 szerb. A magyar elem tehát nagy, abszolút többséget képez.

Nagyvárad 18 ezer lakosa közt a harminczas években körülbelül 50% magyar volt. Biztos adatok azonban nincsenek a magyar és német elem arányáról. Az egyházi anyakönyvekből azonban kitűnik, hogy ötven év előtt 3600 oláh lakott ott. E városnak ma 31 ezer lakosa van. s a magyar elem roppant túlsúlylyal, 26,600 lélekszámmal bír, míg a német csak valamivel haladja meg az ezerét, s a 3,600 oláh nemesak nem terjedt, hanem összezsugorodott 2,000 lélekszámra.

Ez adatok bizonyítják, hogy a magyar városi elem mindenütt győzött, ahol a németséggel, a szerb és oláh fajjal érintkezett. Kevésbé magyarosodtak városaink a tót vidékeken. De a magyarosodás itt is észlelhető.

Zólyomban 580 magyar lakik, 2500 tót mellett. Trencsénben 600 magyar van 2400 tót és 1100 német közt. Nyitrán már 3000 magyar lakik 3400 tót s közel kétezer német mellett. Kassán a magyarság' egyenlő számú a tótsággal, mindegyik körülbelül 10 ezer, a németség 4 ezer néhány száz. Tj-B anyán azonban a magyar és a német elem nem megy száz főnyi lélekszámig, míg a tót elem közel 4000. Selme ez- és Bélabányán a tót lakosság 11,600, a magyar elem 1500, a németség ugyanennyi. Szakolcza tót lakossága 4400, a magyar csak 83 (!), a német 363. Modoron a tót lakosság meghaladja a 3000-et, a magyar nem éri el a 200-at. a németség a 800-at. Lőcse 3000-en fölüli tótsága mellett szintcsak 600 magyar, 2100 német van. A tótság még oly magyar városban is tartja magát, mint Nyiregyháza, hol 13 ezer néhány száz magyar közé 8600 tót vegyül. A tót vidékek városaiban azonban, bármily csekély a magyar elem, valódi

nyereség az, mert félszázad előtt ama városokban magyarság épen nem létezett.

Az ország összes városaiban együtt, felettébb kedvező a magyarságra nézve a városok nemzetiségi statisztikája. Száznegyvenhárom várost véve fel alapul, e városok összes lakossága 2.143,036.

Nemzetiségek szerint így oszlik meg e lakosság:

Magyar.....	1.335,014	vagyis	63%
Német.....	378,121	»	18%
Tót.....	155,358	»	7%
Oláh.....	77,622	»	3%
Orosz.....	3,586	»	0.14%
Horvát-szerb	89,208	»	4%
Egyéb.....			4.86%
			1.00

E számok kijelölik a magyarosítás útját és eszközeit. A magyar faj a városokban hódít, eltörpül mellette minden nemzetiség. Tehát a magyarosítás nagy problémájának kulcsa itt van.

VI.

A városokban már is a magyar elem dominál. Száznegyvenhárom városban 63% a magyar, 37% a nemzetiség. Ha hozzászámítjuk a magyarsághoz a magyarul tudó nem magyar anyanyelvű egyéneket is — s ezt, mikor magyarosításról és magyarosodásról van szó, joggal megtehetjük — a városok magyar eleme még impo[^]ansabb alakban jelenik meg. A nem magyar ajkúak közül az egész országban tud magyarul 817,668 egyén, vagyis a nemzetiségek 10%-ka. Bátran feltehetnők ugyan, hogy a magyarul tudó nemzetiségi honpolgárok túlnyomó nagy része a városokban lakik, mert a kompakt tömegben s a vidéken lakó nemzetiségek közé nehezebben hatol az állam nyelve. De a túlzástól óvakodva, csak azt teszszük fel, hogy a magyarul tudó, nem magyar anyanyelvű polgároknak csak $\frac{1}{3}$ része lakik városokban, tehát körülbelül 250,000 ember. Ez esetben még 11.19%-kot kellene a városok magyar eleméhez számítanunk, a mi kerekszámban kitenne 75%-kot. Vagyis azt mondhatnók, hogy 143 városunkban a magyarosításnak számokban kifejezve még csak 25% dolga van. Azután magyarrá lesz, vagy legalább tudni fog magyarul Magyarország összes városi lakossága.

De a magyarul tudó elemmel nem fűzöm tovább a kombinációt. A tiszta magyar lakossággal számolok. S hogy a

143 város 63% magyar elemének fontosságát teljes mértékben felismerjük, össze kell hasonlítanunk a város-fakók viszonyát az általános nemzetiségi viszonyokkal.

Magyar	van az országban	44 ‰	; a városokban	63 ‰
Német.	» » »	13 ‰	»	18 ‰
Tót	» » »	13 ‰	»	7 ‰
Oláh	» » »	16 ‰	»	3 ‰
Orosz	» » »	2 ‰	»	0.14 ‰
Horvát-szerb	» » »	4 ‰	»	4 ‰

E számarányok feltárják, mely faj a városalkotó faj Magyarországon.

A magyar és a német.

A magyar 19%-kal, a német 5%-kal nagyobb mértékben lakik a városban, mint a vidéken. A horvát-szerb bár kis százalékot képez, de ez egyenlően van elosztva a városok és a vidékek közt.

A tót a városokban sokkal, 6%-kal alatta marad általános számarányának. De leginkább alatta marad az oláh. Nem kevesebb, mint 13 százalékkal!

Igaz tehát ma is, a mi igaz volt a középkorban, hogy csak a magyar és a német tudott várost alkotni, a többi nemzetiség nem. Ez volt oka, hogy nyelvünket el nem veszítettük. De mert valódi városaink nem voltak s ezekben nem kizárólag domináltunk, a nemzetiségeket sem tudtuk beolvasztani.

Újabbban azonban megszereztük a beolvasztási képesség legfontosabb feltételét. Ha a magyarság a városokban kisebb inertekben volna képviselve, mint a vidéken, vagy ha a megosztás csak egyenlő volna is, kevés reményünk lehetne a városok, tehát az ország megmagyarosítására.

De az ellenkező eset forog fenn. Nemcsak a szlávokat és románokat haladjuk túl óriási viszonylagos számaránnyal

hanem a leginkább városlakó németiséget is. Míg ez csak 5%, a magyarság 19% többletet mutat a városokban, a vidékezen képest. Ez azt jelenti, hogy a magyarság ellenállhatatlanul meg fogja hódítani a városokat. Kimutattam már, hogy különösen a szerb és a román veszt tért a magyarság javára a városokban. A tótság csak a túlnyomólag, vagy kizárólag tót vidékeken nem adja át a tért, a minnek oka az, hogy a magyarság az olvasztásra képtelen csekély töredék által van képviselve e városokban. De oka az is, hogy e városok tulaj donkép még most sem érdemlik meg e nevet: város czíme alatt közönséges falvak.

Egyik nemzetiség sem, a tót épp oly kevésbé képes, valódi városi elemet produkálni. Városi polgárság csak magyar és német van. Kik képezik a városi lakosság zömét, valódi erejét? Az iparosok, kereskedők, művészek, tudósok, tőkepénzesek, vállalkozók stb. Ipar, kereskedelem, vagyon és intelligencia nélkül nincs város. El lehet nevezni városnak, mint város nevet kaptak a középkorban a székértáborok, sz. kir. város volt pl. Győr akkor is, midőn privilégiumai közé tartozott, hogy a győri polgár elviheti magával háza t. De nem a név, hanem a lényeg határoz. Város csak az, melynek van ipara,, kereskedelme, ingó tőkéje, értelmisége s mely legalább egy vidéknek gazdasági, társadalmi és politikai központja. S várost csak oly faj tud alkotni, melyben mind e tényezők megvannak.

És e tényezők csak a magyar és német fajban léteznek Magyarországon. A többi fajból majd teljesen hiányoznak.

A tudomány, művészet a magyar faj kiváltsága ebben az országban. Ami fény kisugárzik a nemzetiségek tömegéből, az mind magyarrá lesz. A géniusz magyarul gondolkodik, ír, alkot. Még német tudomány, német művészet is alig van Magyarországon.

A vagyon túlnyomólag szintén magyar. Legfőlebb a né-

metség tudott nagy vagyont felhalmozni, a nemzetiségek közül egyik Bem. A vagyonnak is megvan ebben az országban asszimiláló ereje. A tőke, a nagy földbirtok megmagyarosítja tulajdonosát. A zsidók nem képeznek nemzetiséget, a magyarsághoz tartoznak.

Hát az ipar és kereskedelem?

A legújabb statisztikai adatok e tekintetben is rámutatnak a magyarság diadalának előhaladására.

Jekelfalussynak egy kis füzeté feltárja az ipar és kereskedelem nemzetiségi viszonyait.

	az iparosok	a kereskedők
Magyar	48.60 ‰	54.04 ‰
Német	23.67 »	26.57 »
Tót	14.58 »	9.46 »
Oláh	5.85 »	4.01 »
Orosz	0.74 »	0.77 »
Horvát-szerb . . .	3 »	3.22 »

E számok mutatják, hogy a magyar elem az iparban és kereskedelemben egymaga akkora súlylyal bír, mint, a németet is beleszámítva, a nemzetiségek együttvéve. Roppant százalékkal túlhaladja a németiséget, ezt a kiválóan iparos és város-lakó fajt. Mint iparos és kereskedő még csak a tót jöhet tekintetbe. Az oláh, szerb, horvát stb. elenyésző csekély töredékkel szerepel s bizonyára — a tóttal együtt — az iparnak és kereskedelemnek azon százalékát alkotja, mely nem tud se írni, se olvasni, tehát nem valódi ipar és nem kereskedelem, mert az intelligenciának bizonyos mértéke mind a kettőhöz okvetlenül szükséges. Az iparosok közül nem tud írni 21.69%, a kereskedők közül 16.65%. Kétségtelen, hogy ezt az arányt a nem-magyar és nem-német iparosok: és kereskedők teszik ily nagygyá.

A nem-magyar anyanyelvű iparosok és kereskedők nagy része, azonban tud magyarul. Bizonyára azon rész, mely intel-
ligens.

	kereskedő	iparos
Német . . . tud magyarul	36.44 %	51.51 %
Tót » »	24.56 »	31.65 »
Oláh » »	23.73 »	28.14 »
Orosz » »	18.19 »	13.18 »
Horvát-szerb » »	30.31 »	41.81 »

Átlag 30%. Vagyis elmondhatjuk, hogy az ipar és ke-
reskedelem is közel van a teljes megmagyarosodáshoz, mert
míg a nemzetiségeknek csak 10%-ka tud magyarul, addig az
ipart és kereskedést űző nem-magyar anyanyelvű polgárok 30
százaléka tudja az állam nyelvét.

Az ipar és kereskedelem megmagyarosodása pedig a
városok magyarságát jelenti. Íme városaink legújabb képe.
Büszke önérzettel tekinthetünk rá. A természetes fejlődés is
biztosítja a magyar ügy teljes diadalát. De szabad-e egyedül a
természetes fejlődés lassú processusára hagynunk a városok és
így az ország megmagyarosodását?

VII.

A magyarításnak eszközei államiak és társadalmiak. Állami eszköz az igazságszolgáltatás, a közoktatás és a köz-igazgatás.

Az igazságszolgáltatás magyarító hatása szemlátomást észlelhető. Magyar ez az alsó és a legfelső fokon. S ez kevésbé a törvényinek, mint inkább a bíróságoknak köszönhető. A nemzetiségi törvény lehetetlenné tette, hogy igazságszolgáltatásunk nyelvfoederalismust teremtsen. Galimathiaszt, melyben elveszett volna úgy az igazság, mint a magyar állameszme.

Az ellenkező történt. Az igazságszolgáltatás a magyar állameszme hordozója, s a magyar nyelv terjesztője. A nemzetiségi vidékeken minden bíróság a magyar állameszmének és a magyar nyelvnek expositúrája. Előretolt őrállomás, mely körül folyton terjed a magyarosodás. Bíróságaink felejtetlen hazafias érdeme marad ez mindenkor. Hálára van irányukban kötelezve a nemzet,

A közigazgatás szintén magyarosított, vagy legalább bevitte a magyar nyelvet a nemzetiségi vidékekre. Vannak megyéink, ahol egyéb sem magyar, egyéb sem emlékeztet Magyarországra, mint a közigazgatás és az igazságszolgáltatás.

A közlekedési politika nem kevesebb érdemekkel bír. A vasutak megmagyarosítása kiszámíthatlanul hasznosnak bizo-

nyult. Minden egyes vasútvonal, mely azelőtt a gerniánizációt vezette Magyarországra, most a magyarosodás útvonala. Ezen nyomul be a magyar nyelv a nemzetiségi vidékekre. Minél inkább szaporodnak a vasutak, minél inkább át lesznek hálózva közlekedési eszközökkel a nemzetiségi vidékek, annál győzelemesebben terjed a magyar nyelv. A magyarosításnak egyik leghatalmasabb úttörője a közlekedési politika. Nemcsak gazdasági, hanem egyszersmind nemzeti feladatai is vannak e politikának. Kemény és Baross egyénisége, erős magyar szelleme garanciát képez arra nézve, hogy közlekedési politikánk a nemzeti célokat nem fogja szem elől téveszteni jövőre sem.

A közoktatás magyarosító hatása szintén igen nagy, Hogy mit lehet elérni a közoktatás segélyével, Pozen példája mutatja. De mi nem mehetünk annyira, mint Poroszország. Mi nem sérthetjük meg annyira nemzetiségeink önértékét, mint Poroszország a lengyelekét. Az erőszakos magyarosítást mi visszautasítjuk annál inkább, mert aligha érnénk vele célra. A magyar nyelv kötelező oktatását a népiskolákban helyeseljük. De kivihetetlennek tartjuk egyelőre a nemzetiségi vidékeken a magyar nyelvet, mint tannyelvet.

Ha a magyar nyelv majd behatol a nemzetiségi vidékekre is, akkor lehet a tannyelv is az állam nyelve. Addig nem.

E célból a városokat kell megmagyarosítani. A városok minden kényszer nélkül terjesztik nyelvüket. Ha városaink magyarokká lesznek, a magyarosításnak leghatalmasabb társadalmi eszközeit fogják képezni. Hatalmasabbat az állami eszközöknél, az igazságszolgáltatásnál, közigazgatásnál és közoktatásnál.

A városok hatása feltétlen és nem tűr ellenmondást. E hatás ellen nem lehet Balázsfalván pronunciamentozni. Lehetetlen minden román emlékirat és Schulverein-izgatás. A város nyelve minden kényszer, minden nemzetiségi martíromság nél-

kül megeszi a vidék nyelvét. Megette az ókorban, a középkorban és az újkorban egyaránt. Írországbán a kelta nyelvet góllá lett városok pusztították el. Az angol nyelv meghódította a városokat, s azután a vidéket. Csak a Kerry-hegyék zugaiban beszélnek még Ossian nyelvét. O'Connel angol nyelven izgatott Anglia ellen. Shakespeare hevétől kölcsönözte a villámokat, melyekkel a perfid Albiont sújtotta. Az ír nemzet többé nem nyelvében, hanem csak történetében és vallásában él. Csak az angolok elleni gyűlölet tartja ébren, különben teljesen beolvadna az angolszász fajba. Ha a vallási kérdés megoldása után megoldást nyer az agrárius kérdés is, Írország nem fog többé háborogni. Olyan jó angollá lesz, mint Wales, hol szintén a kelta-faj uralkodott.

Nálunk vallási elnyomás nincs. A magyar lordok nem kárhoztatnak éhenhalásra egy fajt sem. A szerb, oláh, tót stb. egyenjogú a magyarral. Ugyanazon agrárius viszonyokkal bír. Telkének korlátlan ura-, mint bárki. A nyelvi megmagyarosítás tehát maga után fogja vonni a teljes beolvadást.

Csak a városokat kell tehát megmagyarosítanunk, hogy megmagyarosodjék, a magyar fajba olvadjon minden nemzeti-ségünk. De miként magyarosítjuk meg a városokat?

Ott, a hol a magyar elem már is túlnyomó, kevés tenni valónk van. A nagy feladatot rá kell bízni a természetes processusra. E városok csak az általános magyarosító rendszabályok alá esnek. Magyarosítani kell az ipart és kereskedelmet. Elő kell mozdítani a városok fejlődését, a mi az által is eszközölhető, ha a városokban épített, új házak adómentessége hosszabbá lesz.

Az ipar és kereskedelem magyarosodása előmozdítható iparos és kereskedelmi tanodák által, államilag és társadalmilag egyaránt. Előmozdítható a magyar ipar pártolása által, ami kihat a városok fejlesztésére is. És ha a magyar ipar ter-

mékei ép oly jók, ép oly olcsók, mint a külföldié, a hazafias cél még áldozatokat sem igényel a társadalomtól. Egyszerűen csak le kell szokni arról a balhitről, hogy a külföldi áru szükségkép jobb a hazainál. Különösen a magasabb társadalmi osztályokban otthonos ez a hit. Ép azért megrendeléseiket akkor is külföldön teszik, ha itthon ép oly jó, vagy tán jobb vásárt csinálhatnának.

Keleti Károly jeles könyvében olvastam, hogy a zsidók e tekintetben inkább előmozdítják a nemzeti ügyet. Bármiként van ez, az antisemitismus legnagyobb bűnének tartom, ami őrzöngéseiből a nemzeti eszme, a magyar politika ellen irányul.

Tény, hogy kereskedelmünk roppant túlnyomó része a zsidók kezében van. Iparunk nagy részben szintén, s a kereskedelmi közvetítést e téren is a zsidók végzik. Tény az is, hogy iparunk és kereskedelmünk magyarságát, a mennyire magyar, a zsidók magyarosodásának köszönjük. A magyar az iparral még foglalkozik, de kereskedelemmel csak a legkivételesebb esetben. S ha kereskedelmünk 54 százaléka mégis magyar, ez az érdem elvitathatlanul a zsidóké. A magyar kereskedők zsidók. S a zsidó tömegesen magyarosodik. Csekély perczent nem tud még magyarul. Ha valamennyi tudni fog, sőt magyar lesz az anyanyelve — a legközelebbi nemzedéknek már ez leend — iparunk, kereskedelmünk is magyarrá változik. A nemzetiségek csekély száztólit képeznek az ipar és kereskedelem terén. Egyedül a németség mutat tekintélyes számot, s ez is azért, mert a még el nem magyarosodott zsidó, az ipar és kereskedelem nyelvére vonatkozó kimutatásban, a németség mellett szerepel. De sokkal előbb meg fog magyarosodni, mint a német, vagy bármelyik ipart és kereskedelmet üző nemzetiség; mert a zsidók magyarosodása legszebben folyt, mikor betört az antisemitismus ragálya. Az izgatás ép azon elemre támadt, mely a magyar fajnak legfeltétlenebb szövetségese, a

magyarosításnak leghatalmasabb eszköze, mert túlnyomólag a városokban lakik. Az ipar és kereskedelem nyelve mindenütt a világon bődtelű nyelv. S a zsidóság a magyart fogja tenni a magyar ipar és kereskedelem nyelvét

Az antisemitizmus talán ép ezt a processust akasztotta meg. Talán egyelőre feltartóztatja a zsidók, így az ipar s a kereskedelem magyarosodását. Ez volna a természetes, tünet, mert az akció mindig reakciót szokott szülni. Az antisemitizmus vad rohara azt a 625 ezer zsidót idegenítheti el tőlünk, ki nélkül nem volnánk még 6 milliómon sem!

De erősen hiszem, hogy a zsidóság, bár méltó elkeseredést érezhet az izgatás miatt, nem szűnik meg magyar hazafinak lenni. Amikor pedig az antisemitizmus fojtó gőze elpárolog s Magyarország társadalmi békéje helyreáll — és már is azon ponton van, hogy helyreálljon — a zsidók magyarosodása hatványozott mérvben fog előre haladni. Az antisemitizmust mi sem írhatja ki, visszatérését, mint a chronikus betegséget, mi sem gátolhatja meg annyira, mint ha a zsidók egészen beleolvadnak a magyar társadalomba.

Ez lesz a magyarosítás nagy nemzeti munkájának egyik legszebb sikere. Leggyorsabban és legteljesebben elérhető sikere. A zsidóság megmagyarosodása maga után vonván az ipar és kereskedelem magyarságát, városaink a Kárpátoktól a Dráváig mindenütt magyar koloritot fognak kapni. A magyar ipar és kereskedelem pedig biztos záloga az ország megmagyarosodásának.

VIII.

P i v o t-kat a magyarság számára a nemzetiségi vidékeken. Vagyis magyarrá kell tenni a városokat ott, ahol a vidék más nyelvű. Ez a leghatályosabb magyar politika, s hozzá legkevesebb visszahatást szül.

Nem elég csak Budapest fővárost megmagyarosítanunk. sőt nem elég csak ezt emelnünk. Kétségtelen nagy és üdvös dolog volt Budapestet virágzó és magyar várossá tenni. A törvényhozás és a főváros hatóságai örök időkre hálára kötelezték maguk iránt a nemzetet. Az a cenzalizáció is helyes volt eddig, mely Budapestre mint góczpontba gyűjtötte össze, az ország minden politikai és társadalmi erejét, A magyar nemzetnek mindenekelőtt hatalmas központra volt szüksége, mint ezt már félszázad előtt felismerte Széchenyi saszeme. Ez a központ azonban ma már megvan. A magyarság politikai, társadalmi és asszimiláló ereje biztosan támaszkodhatik erre.

A nagy nemzeti munka számára azonban nem elég a főváros. Budapestnek, mint városnak, nincs közvetlen hatása a távol vidékeken. A magyar politikának vidéki szervekre is szüksége van.

A városok emelése, vagyis valódi városok teremtése egyáltalán kell, hogy célja legyen ennek a politikának. És nemcsak nemzeti, hanem egyszersmind gazdasági érdekek miatt

is. Azon államok voltak nagyok, hatalmasak és gazdagok, melyek városrendszeren alapultak. Különben nem lehetne érteni a görög respublikák s magának a római birodalomnak erő-kifejtését és pénzügyi hatalmát. A latin nemzetek a római szellemtől örökölték a városi élet kifejtését. Azért született meg ezeknél a civilizáció, azért gyűjtötték halomra a világ minden részéből a gazdagságot s jutottak el a politikai hatalom magas fokára a középkorban. Sőt jelenleg is Francia- és Olaszország nagy fejlettségének súlypontja városaikban van. Az elsőnek *három* városa: Paris, Marseille, Lyon, a francia nemzet három legfőbb erőforrása. E három város tartja fenn Franciaország fejlődésének folytonosságát. A departementokban fél század óta fogy a népesség. Paris, Marseille, Lyon roppant duzzadása nélkül a francia népesség a-jelen században négy százalékkal fogyott volna. Hatalmas városrendszer nélkül Franciaország aligha bírja vala ki nagy katasztrófáját. Csak a városok fizethették ki a rengeteg hadisarcot. Ezekben volt meg a rugalmasság, mely a francia nemzetet oly bámulatosan felemelte.

Avagy mi volna Anglia roppant városai nélkül? Nem kevesebb, mint 27 városa van 100 ezer lélekszám felett s ezek közt London, külvárosaival együtt, megközelíti az 5 milliónyi lakosságot, Liverpool a 600 ezerét, Glasgow felülhaladja a fél milliót. Birmingham nagyobb, mint Budapest. Manchester, Dublin stb. majd akkorák, mint a magyar főváros. Angliának 12 más városa közel jár a százezerhez, niig nálunk alig három város haladja meg, Budapest kivételével, az 50 ezerét. A százezerét egy vidéki városunk sem közelíti meg. Anglia világhatalmi állásának és gazdasági fölényének súlypontja e városokban van; mert ezekben lakik az ipar és a kereskedelem.

Városainkat szintén csak az ipar és kereskedelem fejlesztése által emelhetjük. Ezek nélkül nincs város, hanem csak

kőhalmaz, sok ember, aki egymáshoz közel lakik. Az ipar és kereskedelem fejlesztését célzó politika gazdasági és egyszersmind nemzeti politika. Az ipar és kereskedelem megmagyarosítása, Magyarország megmagyarosítása. Ha majd lesz vagy tizenkét városunk százezer, vagy a százezerét meghaladó lakossággal, s ezekben lesz magyar ipar, magyar kereskedelem: akkor Magyarországon nem lesz többé nemzetiségi kérdés. Agyonnyomják súlyukkal a városok. A magyar állameszmének ezek lesznek leghatalmasabb védőig Valóságos várak, melyek által a magyar ügy hódít s melyekben, szerencsétlenségek idején, fenn fogja magát tartani. Egy tuczat nagy és magyar város biztosabban fentartja a magyar nemzetet a következő ezredévben, mint fentartotta az elsőben az ősiség s a megye. S a város nemcsak conservál, mint conserváltak ezek, hanem fejleszt. Nemcsak a haláltól menti meg, hanem pezsgő vért is önt a nemzet ereibe.

Amíg azonban ez az idő a természetes fejlődés folyamában elérkezik, addig a magyarosítás céljaira ki kell szemelnünk egyes városokat. Ezeket fokozottabb mérvben kell emelni és magyarosítani, mint a többi.

Ezek: Pozsony, Trencsén, Kassa, Máramaros sziget, Arad, Temesvár, Lúgos. Erdélyben Kolozsvár és Magyarországon Nagyvárada, szerencsére, már meg van hódítva a magyar ügy számára. Gyulafehérvárt, Brassót, Szebent ezután kell meghódítani. Erdélyben egyáltalán nehéz küzdelme lesz a magyarosításnak. De küzdelme itt sem reménytelen. Első sorban a legszorosabb értelemben vett Magyarországot kell meghódítani; ennek hatása azután érezhető lesz Erdélyben is. A magyarországi városok, melyek nemzetiségi területeken vannak, legtöbb elemét rejtik a magyarosításnak. Kimutattam már, mily győzelmi

harcot vívott ezekben a legutóbbi félszázad alatt a magyar nyelv. És pedig nem mesterséges eszközök segítségével, az állami hatalom által támogatva, hanem inkább elnyomva, minden eszközzel gátolva. A germanizáció és az osztrák abszolutizmus legmérgeesebb dühe nem volt képes megakasztani a városok magyarosodását. A nemzet erejének és kulturái képességének legfényesebb bizonyítéka ez. A magyarosodás nem mesterségesen ápoltnövény. Kibírta a legfagyosabb fergetegeket is. Ez képezi fejlődésének garanciáját.

Mióta a magyar nemzet, Széchenyi harsány kiáltására, felébredt, megszállja a városokat, a civilizáció székhelyeit. Ezekben már nagy többséget képez, holott félszázad előtt, mint kimutattam, nagy kisebbségben volt. Nem az utolsó évtized alatt történt ez, mióta van magyar politika. Az 1870-ki népszámlálás már megközelítőleg azon arányokat tüntette fel, melyek 1880-ban jelentkeztek. Tehát a városok magyarosodása, a nemzeti kormányok hiánya daczára is, előre haladt. Hatalmas lendületet vett a negyvenes években, mikor a bécsi kormány a magyarosítást bizony nem mozdította elő. Nem szünetelt az abszolutizmus alatt, mikor a germanizáció és beolvasztás minden képzelhető apparátussal működött.

Nemzeti és alkotmányos kormányaink működése óta, különösen Tisza Kálmán magyar politikájának hatása alatt, a természetes proceszszus kétségkívül fokozottabb mérvet öltött. A városokkal azonban, mint különös magyarosító eszközökkel még nem számoltunk. Mily szolgálatokat tesznek ezek a magyar ügynek, ha öntudatosan használjuk fel azokat, mikor e nélkül is úttörői voltak a magyarosító politikának? Ha Pozsony, Trencsén, Kassa, Arad, Temesvár, Lúgos stb. megmagyarosodik egészen: hol lesz akkor nemzetiségi kérdés Magyarországon?

Pedig megmagyarosíthatók. Csak emelni kell iparukat,

kereskedelmüket. Koncentrálni kell bennük a hatóságokat. A királyi táblák decentralizációja alkalmával különös figyelemben részesítendőek. Ha valamennyi nem is kap egy-egy kerületi táblát, kaphat legnagyobb részük. Nem kell attól tartani, hogy a királyi táblai bírakat e városok elnémetesítik, vagy eloláhosítják. Csak jól meg kell válogatni a magyarosítás exposituráiba kinevezendő egyéneket. Az ottani társadalom színét, javát képezve, magyarosítani fogják épen az intelligenciát, tehát azon elemet, melynek tiszta magyarságára, szükségünk van.

Azonkívül minél több magyar tanintézetet kell állítani e városokban. Többé-kevésbé van már valamennyiben. Különösen a trencsényi felsőbb leányiskola örök érdeme lesz Trefort Ágoston vallás- és közoktatási miniszternek. De minél több a magyar tanintézet, annál jobb. A középoktatásról szóló törvényt pedig szigorúan végre kell hajtani. Érettségi biztosoknak oly férfiakat kell kinevezni, a kik feltétlen érvényt szereznek a magyar állami érdekeknek. A színházak nem kevésbé fontos tényezői a magyarosításnak. Ezt alig szükséges fejtegetni, hisz a nemzetnek még élénk emlékezetében van, mit tett a magyar nyelv érdekében a színpad. Közvetlen példa pedig Budapest. A nemzeti színház és a népszínház az utolsó évtizedben majdnem annyit tett a főváros magyarosítására, mint a közoktatás. Pedig a nemzeti színház mai színvonalat össze sem lehet hasonlítani a régivel. A nagy nemzedék kihalt Magyarországon a színpadon is. A népszínház pedig művészi szempontból épen sok kívánni valót hagy fenn. És a magyarosításra mégis mind a kettő rendkívüli mérvben közrehatott. A népszínház látványosságai, kétes értékű darabjaival talán még inkább, mint a magasabb igényeket szem előtt tartó nemzeti színház.

A rómaiak is a látványosságokat, a czirkuszokat hasz-

nálták a latinizálásra, nem pedig Terentius vígjátékait. Állandó magyar színház at tehát a magyarosítás pivotjainak!

Állandó színháza máris van a legtöbbször, csak az a baj, hogy részben nem magyar, hanem német színháza. Ahol egyáltalán nincs színház, ott létesíteni kell. Ahol német a színház, ott magyar konkurencziával le kell győzni. Ha a modern állam is úgy tehetne, mint a római, mely hivatalból gondoskodott polgárainak multságáról. Magyarországnak államilag kellene színházakat építenie, mint államilag épített czirkuszokat Róma, Ez azonban lehetetlen. De a társadalom megteheti amihez az állam nem foghat. Amely városban még nincs állandó magyar színház, ott építtessen a társadalom. Adja össze a költségeket. Színházakban a legjobb társaságok vigyék diadalra a magyar érdeket. Ahol még most meg nem élhetnének, vagy nem bírnák el a konkurencziát, ott a magyar színházat állami segélyben kell részéssíteni, mint részéssül a budapesti és a kolozsvári nemzeti színház. Ehhez a magyar államnak joga van és nem is okoz elviselhetlen költségeket. Száz ezer forintból segélyezni lehetne tíz vidéki színházat tízezer forint évi járulékkal.

Utoljára hagytam Szegedet.

Szeged magyar város, ezt nem kell magyarosítani. De nagy, hatalmas várossá kell tenni, hogy magyarosítson. A délvideki városok magyarosodásának Szegedre kell támaszkodnia. Dél-Magyarország leggyorsabban és legbiztosabban megmagyarosítható. A szerbnek nincs ellenállási képessége. Kimutatam, hogy a szerb városok leginkább magyarosodtak a Bácskában, sőt szinte a déli határon is. A délmagyarországi német szintén magyarosodik. Megbecsülhetlen szövetségese a magyarországnak. Temesvár, Lúgos, Újvidék magyarosodása azonban csak úgy lesz folytonos és hatályos, ha a háttérben, abban az

éles szögben, melyet a Tisza és a Maros összefutása képez, s mely mint a magyarság strategikai pontja, beleékelődik a déli nemzetiségi vidékbe, nagy, hatalmas magyar város van. Ezt a várost, ha nem léteznék, meg kellene teremteni. A futóhomokból elő kellene varázsolni. És Szeged egy éven át valóban nem létezett. Eltemette a Tisza árja. Akkor súgta meg a nemzetnek természetes ösztöne: mi volt Szeged és minek kell lennie.

És Szeged újjászületett. Szébb és nagyobb, mint volt. De ez még nem elég. A magyarság déli metropolisává kell lennie. E célra el kell látni a szükséges eszközökkel. Amit a nemzet, a kormány, a törvényhozás Szegedért tesz, azt a magyarságért teszi. Pozsony, Trencsén segítségével meghódítjuk a magyar nyelv számára észak-nyugati; Kassa, Marmarossziget által északi Magyarországot; Kolozsvár, Gyulafehérvár, Marosvásárhely, Brassó, Szeben által Erdélyt; Szeged által Dél-Magyarországot.

És meg fogjuk hódítani!

Ha kormány, törvényhozás céltudatos, bár minden erőszaktól ment magyar politikát követ. Ha a társadalom nem lesz indolens, s megérti a nagy nemzeti célt. Ha művelt és gazdag középosztályunk lesz, mely a városokat a magyarosítás mind megannyi központjaivá teszi.

Ha maguk vidéki városaink, s az azok élén álló férfiak felfogják azt a szerepet, mely rájuk vár.

A magyar nemzet életerejének a megyékből át kell költöznie a városokba.

Amily fontos volt eddig a megye, oly fontossá kell lennie ezután a városnak. Amennyire kedvezett törvényhozás és társadalom annak, jövőre ezt keli kedvezményekben részesíteni. Többé nem a megyéket, hanem a városokat kell a magyar ügy

várai gyanánt tekintenünk. A megyének csak vis inertiaeje volt, a városnak van támadó ereje. A megye egy ezred év alatt sem tudott olvasztani. A városok, mint kimutattam, félszázad alatt a magyarosítás csodáit művelték.

A városok fejlődése különben is maga után fogja vonni a vidék fejlődését. Város-államokat, kozmopolita metropolisokat, minők az olasz városok voltak, nem akarunk, hasztalan is akarnánk. Összhangot akarunk létesíteni a város és a vidék közt, de úgy, hogy politikailag és társadalmilag az domináljon. Fel akarjuk fegyverezni a magyar társadalmat a hódításra.

Meg kell változnia tehát a magyar nemzet állami és társadalmi politikájának.

Ha magyarosítani csak a városok által lehet, a magyar kérdés is a városok kérdése. Azon kérdés: tudunk-e nagy, virágzó s magyar városokat teremteni?

Az eddig elért eredmények biztosítják az igenlő választ.

Magyarosodó és fejlődő városaink a magyar nemzet jövőjének zálogát képezik.